

**МАТЕРИАЛИ
XVI МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦИЯ**

**НАСТОЯЩИ ИЗСЛЕДВАНИЯ И
РАЗВИТИЕ - 2020**

15 - 22 януари 2020 г.

Volume 6

Политология

Закон

Философия

София
«Бял ГРАД-БГ ОДД»
2020

То публикува «Бял ГРАД-БГ» ООД, Република България,
гр.София, район «Триадица», бул.« Витоша» №4, ет.5

Редактор: Милко Тодоров Петков

Мениджър: Надя Атанасова Александрова

Технически работник: Татяна Стефанова Тодорова

Материали за XVI международна научна практична конференция,
Настоящи изследвания и развитие - 2020, 15 - 22 януари 2020 г.
Политология. Закон. Философия. : София.« Бял ГРАД-БГ » - 92 с.

За ученици, работници на проучвания.

Цена 10 BGLV

ISBN 978-966-8736-05-6

© Колектив на автори, 2020

© «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2020

ФИЛОСОФИЯ

Философия на културата

Магистрант Акапова С.Г.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

КІТАП МӘДЕНИЕТІН ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТҰРҒЫДАН ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ, МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ МЕН АЛҒЫШАРТТАРЫ

Түйіндеме

Бұл мақалада кітап мәдениетінің философиялық мәселе екендігі нысанаға алынып, оны зерттеудің қазіргі заман үшін өзектілігі, маңызы, мақсаты, міндеттері мен жалпы маңызы және зерттелу деңгейі қарастырылады. Кітап мәдениетінің тарихына жалпылама қысқаша түрде шолу жасалынады.

Түйін сөздер: кітап, кітап тарихы, кітап феномены, мәдениет, жазба мәдениеті,

Кітапты мәдени-философиялық феномен ретінде қарастыру бүгінгі таңдағы ақпараттық қоғамда кітап мәдениетін ығыстырып бара жатқан виртуалды әлем, ондағы ақпараттар тасқыны кезеңінде кітаптарды рухани қазына ретінде сақтап қалып, оның құндылығын арттыра түсу үшін аталған мәселелер бойынша теориялық тұрғыдан саралауды қажет етеді. Кітап оқу мен жазу мәдениеті бірнеше мың жылдық тарихы бар мәдени феномен, жазба мәдениеттің нақты айшықты көрінісі. Елбасы Н. Назарбаевтың өзі де кітаптың құндылығын арттыра түсу мақсатында «Оқылуға тиісті 100 кітап», түпнұсқадан аударылуы тиіс 100 оқулық бағдарламасын ұсынып отыр. [1]

Кітап мәселесін тек біз ғана зерттеп отырған жоқпыз. Бұл мәселе шетелдік және ресейлік ғалымдар арасында бұрыннан-ақ жан жақты зерделеніп келеді. Мәселен, М. Гизеке, Э. Эйзеншайн, В.И. Вернадский, Д.Вико, М.Ж.А. Кондорсе,

Г. Хаарманн, У. Эко, И. Гутенберг, Н.В. Варбанец, И. Кестнер, С. Фуссель, А.В. Безбидько, М. Бланшо, Х.Л. Борхес, Д.Броди, М. Визель, А. Генис, Г. Гессе, А. Грунвальд, Г. Гуссман, М. Фуко, Ж. Деррида т.б. шет елдік зерттеушілер оның қыр-сырын белгілі бір деңгейде саралап өткен болатын.

Ресейлік ғалымдардың ішінде кітапты философиялық тұрғыдан зерттеген Т.А. Бруева «Кітап мәдени феномен ретінде: философиялық аспекті» деген тақырыпта арнайы диссертация жазған еді. [2]

Бірақ кітап мәселесін тарихи, филологиялық, лингвистикалық, өнертанулық тұрғыдан да зерттеушілер болды. Атап айтқанда, О.В.Баракова[3], Т.В. Зайцева, А.М. Петров, М.Н. Кабанова, Е.В.Ескина, К.В.Толбатова, А.С. Дубинская, Н.Н. Мухина, Т.Н.Такмакова, Г.В Аксенова, А.А. Никитин, М.А. Алуева, А.В. Сиренов, А.Б. Берштадт, А.В. Виноградов, Н.В. Киреева т.б.

Кітап мәдени-философиялық құндылық болып табылады, ол тарихи дамудың әр кезеңінде де адамзаттың рухани сұраныстарын қанағаттандырып отырды, бүкіл дүниежүзінің қазіргі өркениетінің жетістіктері де осы кітапқа тікелей байланысты. Ол жай ғана қағаздан жасалған шикізат емес, ғылымды, мәдениетті, өнерді, экономиканы сабақтастыратын феномен. Кітап сондықтан да, өзінің эволюциясындағы қоғамдық өмір салаларында сабақтастырушылық, білім берушілік, танымдық т.б. роль атқарады. [4]

Кітап қазіргі заман үшін де құнды. Оның мыңдаған жылдық мәдени-әлеуметтік тарихы үзіліп қалмақ емес. ХХІ ғасырда кітаптың материалдық бейнесі, шындығында, өзінің виртуалды бейнесіне ауыса бастады. Дегенмен, екі нұсқа қазіргі таңда қатар жарыспалы түрде қолданылып отыр. Әйтсе де, виртуалды кітаптардың өзіндік жетістіктері мен кемшіліктері де жоқ емес. Қазіргі еліміз осы кітап мәдениетіне айрықша назар аударып, оның маңыздылығын, өзінің өміршендігін жоймайтындығын паш етіп келеді. Оның да өзіндік философиялық - теориялық негіздері бар.

Осыған орай, біз, қоғамдық өмірдегі рухани мәдениет, оның ішінде, кітап адамзаттық феномен екендігін нысанаға алып, кітап қоғамдық өмірдегі мәдени-философиялық феномен екендігіне баса назар аударуымыз керек. Бұл мәселені қарастыру аса маңызды. Атап айтқанда, біріншіден, әлемдегі кітап мәдениетінің дамуының негізгі бағдарларына ықпал ете алады, екіншіден, отанымыздағы кітапқа деген құштарлықты оятуда өзіндік үлесін қосады, үшіншіден, жоғарыда атап өткен кітап жөніндегі стратегияларымызды жүзеге асыруда аса қажет.

Төртіншіден, зерттеу нәтижелері жоғары оқу орындарындағы кітапхана тану ісі мамандықтарында оқу құралдарындағы тақырыптарда қосымша материал ретінде пайдаланылады. Бесіншіден, еліміздегі кітапханаларды жабдықтауда да көмекші құрал болады. Алтыншыдан, жастарымызға кітап оқуды насихаттауда да идеологиялық қызметтер атқара алады.

Адамзат эволюциясында дүниетанымның үш тарихи типі болғандығы айтылады: мифтік, діни, философиялық. Осы дүниетанымнан алынған білімдер мен ақпараттар сақталуы, тасымалдануы, қабылдануы тиіс болды. Ақпараттар бірте-бірте ұлғайған сайын және оны келер ұрпаққа жеткізу үшін жазба мәдениетінің пайда болуы мен дамуы негізінде оны мәтін ретінде материалдық бейнеде көрсетудің маңызы арта түсті. Осыдан кітап жазу мәдениеті қалыптасты.

Кітап жазу тарихы тым әріден бастау алады. Көне Мысыр, Вавилон, Месопотамия, Қытай, Үнді мәдениеттерінде ең алғашқы кітаптардың протоүлгілері, әуелі саз балшықтарды илеп, оны кептіріп жазудан бастау алғандығын тарих дәйектеп отыр. Одан соң ағаштардың қабығына, папирустарда, одан соң сол ағаштың өзіне жазып, кітап сияқты қолданып келді. Одан соң тасқа жазу мәдениеті қалыптасты. Бірақ бұлар кең көлемдегі мәтіндерді қамти алмады. Кітап жазудағы төңкеріс б.э.2 ғасырларында Қытайда қағазды ойлап табумен байланысты болды. Қағаз бір қырынан алғанда, көлемді емес, екінші бір қырынан алғанда оған жазу де жеңілірек болатын. [5]

Одан соң дәуірлер өте келе, кітаптар қорданағнан сайын, оларды жинақтайтын және сақтайтын арнайы орындар қажеттілігі пайда болып, кітапханалар құрылды. Көне замандарда кітаптардың көп данасын шығаратын арнайы цехтар болмағандықтан, оларды көшіріп басушылар мен жылнамашылар болды.

Одан соң, кітаптар құндылық ретінде бағаланып, сакральді сипат алды. Ол ілім мен білімнің қайнар көзі, адамның рухани жетілуі үшін ақпараттарды жинақтайтын материалдық игілік ретінде танылды. Ол кітаптың мазмұны мен авторы бойынша да бағаланды. Мәселен, діни кітаптар, сакральді, эзотериялық, құпия, магиялық кітаптар аса құнды болып саналды. Қазіргі таңда көне кітаптардың құндылығы артып келеді. [6]

Кітап мазмұнына балама ретінде театр, кино өнерлері пайда болғанмен, олар тек әдеби-көркемдік шығармалардың мазмұнын, саяси-әлеуметтік

мазмұндағы мәселелерді ғана бере алды, ғылыми кітаптар бұндай өнер түрлерімен берілмейтіндігі түсінікті.

Бірақ кейіннен ғылыми жаңалықтар мен ғылыми ақпараттарды теледидар деректі фильмдер, жаңалықтар арқылы көрнекті түрде бере алса, радио дыбыстық түрде тасымалдады. Дегенмен, олар да кітап мазмұнын сығылған түрде ғана жеткізе алатын еді. Сондықтан да, театр, кино, теледидар, радио т.б. кітап мәдениетімен қатар жүріп отырды.

Түркі және басқа халықтардағы ауызша мәдениет те кітапқа балама ретінде құрылды. Ол өз кезегінде халықтың жадысы мен есте сақтау қасиетін дамыта түсті. Мәселен, қазақ қоғамында батырлар жырын, эпостарды, лирикалық жырларды, мақал мәтелдерді жатқа айтатын арнайы мамандар жыршылар мектебі қалыптасса, ертегі мен қиссаларды, аңыздарды баяндайтын қариялар – ертектілер мектебі құрылды.

Қорыта айтқанда, кітаптың құндылығын бағалау және оны одан әрі арттыру, жастарымыздың кітап оқуға деген құлшынысы мен қызығушылығын ояту үшін оны теориялық тұрғыдан зерттеу аса маңызды болып табылады. Мәселен, қазіргі таңда жастар арасында бос уақыттарын кітап пен газет оқуға емес, ұялы телефонмен өткізу тенденциясы бар екендігі баршамызға аян. Осыған орай, кітапты, кітап оқуды, кітап жазуды біз келешекте жан-жақты қарастыратын боламыз: мәдени-философиялық, тарихи-философиялық, психологиялық, аксиологиялық т.б. Мәселен, кітап, бір қырынан материалдық нәрсе, екінші бір қырынан рухани құндылық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Егемен Қазақстан.-2017.-12 сәуір (№70).- 1-2 б.
2. Бруева Т.А. Книга как феномен культуры: философский аспект. дисс. к.ф.н. – М.,2006-170с.
3. Баракова О.В. Деловая письменность XVII века: концептосфера, субтекстовый состав (на материале таможенных книг Московского государства). - диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук: — Санкт-Петербург, 2004. - 548 с.
4. Каирбекова А.Г. Онтология книги в контексте культуры. диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук. – Алматы, 2010.
5. Жиренчин А.М. Из истории казахской книги. – Алма-Ата: Казахстан, - 1987.-144 с.
6. Елеуқенов Ш.Р., Шалғынбаева Ж. Қазақ кітабының тарихы: (Ежелгі дәуірден 1917 жылға дейін) – Алматы: Санат, 1999. – 192 бет.

Бекет Райымбек
Магистрант
[Mega dj ramir@mail.ru](mailto:Mega_dj_ramir@mail.ru)

КИНО ЖӘНЕ ТЕАТР ӨНЕРІНІҢ ШОҚ ЖҰЛДЫЗЫ НҰРМҰХАН ЖАНТУРИН

Түйін Бұл мақалада кино өнері мен театр өнерінің шоқ жұлдызы Нұрмұхан Жантурин жайлы айтылады. Кино және театр өнерінің алғашқы кезеңдері мен шарықтаған шегі нақты ақпараттармен түсіндіріледі. Театр өнерінің сарқылмас бұлағы актер техникасы жайлы кино өнерінің техникасымен салыстыра отырып баяндалады. Театр өнерінің тіршілігі саналы актер екендігі сөз болады. Кино және театр өнерінің арасындағы арақашықтықты еңбек ете білетін актер ғана жақындата алатыны сонымен қатар кино және театр ұғымдары қазақ өнеріне кең тараған уақыт туралы жазылады. Нұрмұхан Жантурин ойнаған «Шоқан» және «Бейбарыс Сұлтан» филімі актердің жан дүниесінің бай екендігімен қоса ішкі монологтың шеберлігін танытқан ерекше фильм екендігі дәлелдермен жазылды.

Кілт сөздер Кино және театр, монолог, фильм, шоқ жұлдыз, актер техникасы.

Аннотация Эта статья о Нурмухане Жантурине, звезде кинематографии и театрального искусства. Ранние этапы, а также пик кино и театрального искусства уточняются с точной информацией. Неисчерпаемый источник театрального искусства проявляется в актерской технике по сравнению с техникой киноискусства. В статье говорится о том, что жизнь театрального искусства - сознательный актер. Дистанцию между кинематографом и театральным искусством смогут сблизить только трудолюбивые актеры, также пишется о временах, когда понятие кинематографа и театра начала широко распространяться в казахском искусстве. Фильм «Шоқан» и «Султан Бейбарыс», сыгранный Нурмуханом Жантуриним, был написан как свидетельство того, что душа актера была богата и была характерной чертой внутреннего монолога.

Ключевые слова Кино и театр, монолог, фильм, звезда, актерская техника

Abstract This article is about Nurmukhan Zhanturin, the star of cinematography and theatrical art. The early stages of the cinema and theatrical art are clarified with accurate information. An inexhaustible source of theatrical art is shown in the actor's technique in comparison with the technique of cinema art. It is said that the life of theater art is conscious actor. The actors who are able to make the distance between cinema and theatrical art can also draw closer to the fact that the concept of cinema and theater is widespread in Kazakh art. The movie Shokan and Beibarys Sultan, played by Nurmukhan Zhanturin, was written as evidence of the fact that the actor's soul was rich and was a special feature of the inner monologue.

Keywords Cinema and theater, monologue, film, star star, actor's technique.

Кіріспе

Өнерлінің өрісі кең - дейді дана халық. Иә расында солай болуы керек қашанда өнерлі адаммен тіл табыса кетсеңіз, оның ойлау жүйесінің кең ауқымды екеніне көз жеткізесіз. Барша халық өнерлі адамды төбесіне көтеріп, ел арасында құрметке бөлеп қадірлейтіні тағы бар. Сондықтан болар өнер адамының жауапкершілі де өзгеше. Менің жазғалы отырған кейіпкерім: өзгеше ойлау қабілетіне ие, саналы актер әрі режиссер Нұрмұхан Жантурин. Театр сахнасында жүріп, талай аға буын өкілдерінен: Нұрмұхан Жантуриннің шіркін актерлік шеберлігін айтсаңшы деп жататынын жиі естимін. Осындай саналы актердің, ойшыл актердің ізін жалғастырғанымға қуанамын әрине, деседе болмасаңда ұқсап бақ -деп хәкім Абай айтпақшы, осы тұлғаны зерттеп ойын өрнегін, сахнадағы саналы қадамын жазып шығуды мақсат еттім. Ойнаған әрбір рөліне тоқталып әсіресе «Бейбарыс Сұлтан» филімін басты назарда ұстағанды жөн көрдім. Қазіргі таңда қандай театрлық қойылым немесе толық метражды фильм көріп қайтқан көрерменнен естітіміз: фильм желісі нашар, актерларды дұрыс таңдамаған, актерлардың актерлік шеберліктері жетіспейді тағысын тағы толып жатқан сын-пікірлер. Неге бұлай. Бұрын жақсы болған болса керісінше өсе, өрлей түспейміз. Неге театр және кино өнері биіктен төмен құлдырауы керек деген сан сұрақ көкейімде қалды. Осындай себептер шеберлердің шебері атанған Нұрмұхан Жантуриннің өнердегі қалдырған мұрасын жазуға себепкер болды. Белгілі жазушы Әбіш Кекілбаев Нұрмұхан Жантурин жайлы: « Ол өте танымал түнгі аспандағы шоқ жұлдыз іспеттес еді» дейді. Әбіш Кекілбаев өзінің естеліктерінде: Мен Жантурин жайлы оның көрермені ретінде ғана айта аламын.

Егер оның творчествосына үңілсем өзімнің мектептегі балалық шағым көз алдыма келеді. Алғаш экраннан Қозы Көрпеш Баян Сұлуды көрген кездерім. Бұл фильм қазақтың атақты аңызы, махаббат дастанының желісімен түсірілген болатын. Сондықтанда қазақ халқы үлкен ыждақаттылықпен қарап, әрбір кейіпкерді жүрегімен ұқты. Әсіресе сол уақытта ең танымал кейіпкер Қодардың образы болатын. Фильмнің ертеңіне ақ ауылдың жас жігіттері Қодар болып жүруші еді. Осы образы оны танытқан деп білем. Л уақытта біз Жантуриннің театр өнеріне енді ғана қадам басқанын білмеппіз. Сол уақыттарда ғана Ташкенттің театр институтын тәмәмдаған екен. Мұхтар Әуезов атындағы театрға жиі баратынбыз. Театрмен жақын болған сайын Жантуриннің де творчествосымен жақын таныс болдық.

Әдістер

Өнер академиясы кітапханасының қорындағы орыс және қазақ тілді Нұрмұхан Жантуринге қатысты кітап, журналдарды қарап актердің творчествосы мен өмірбаяны жайлы мәліметтер алынды. Мұхтар Әуезов атындағы мемлекеттік академиялық драма театрының актер және режиссерлерімен сұхбат жүргізу барысын пайдаландым. Интернет желісіндегі фильмдері жайлы ақпарат алынды.

Кино және театр өнерінің шоқ жұлдызы

Нұрмұхан Жантөрин табиғаты бөлек, талантты, ешкіммен салыстыруға болмайтын, көп жұрт онымен бой теңестіруді арман еткен дара тұлға еді. Оны әріптестерінен әр кез оқшау ұстатқан да осы ересен таланты мен рухани қайраты болса керек. Жаратқан маңдайына жазып берген тәкаппар жалғыздығы да осы оқшау жаратылысынан ба деп ойлайсың. Кезінде сыншылар Нұрмұхан мен жапон актері Тоширо Мифунэнің творчестволық бейнесінен егіздің сыңарындай үйлестік іздегенде ол үнсіз мойындағандай болушы еді: айтты айтпады, бұл екі тарланның тізгін үзер іш бұлқынысында қатардағы қарабайырдың бойына сия бермейтін құдірет бар сияқты.

Кіндік кескен топырағы, Ембіде соғыстан соң операторлардың көмекшісі болып жұмыс істеп жүргенде- ақ мұнайшылар оны әулиедей қадір тұтып еді. Бір кездегі үзеңгілес досының : «бүгінде бүкпесіне көзім жетпейді, жас шағы тереңнен шайқалтқандай болатын» деген ілтипаты деген екен. Жантөрин болмысын табиғаттың ауыздықсыз асау толқынымен өлшеген осы бір теңеу менің көңілімде. Жантөрин талантының асаулығы бір басына жеткілікті еді, сол

асау талант оны сахнаға алып келген. Ол сахнаға шықса да, кино алаңында жүрмесін, төңірегін құйындай үйіріп, тарпаң болмысымен бәрін де еріксіз бауырына тартып алып, онсыз да шоқтығы биік ірі тұлғасы зорая түскен. Федор Достоевский мен Шоқан Уәлихановтың шығармашылық мұрасын көп зерттеген сыншы Павел Косенконың Жантөринге арнаған мына бір сөзі де жадымда: «Одан төбесі озатын біреу болса, ол тек Шекспирдің етігінен биік» дейтін қанатты сөздің авторы, театр төңірегіндегі жаны қортық пенделерді ит етінен жек көретін Достоевский екенін кейіннен білдім.

Бір біріне иісі де жанаспайтын осы бір екі адамның Жантөринге берген мінездемесі Нұрағаның адамгершілік қасиеті мен актерлік дарынына тікелей қатысы бар, оны танып- білудің алғашқы кілті сияқты. Шәкен Аймановтың «Махаббат поэмасындағы» Қодары Мәжит Бегалиннің «Оның заманы туады» фильміндегі Шоқанның образынан соң Нұрағаң кесек тұлғаны аңсап жүрген басты кейіпкер Сардарбек тек Жантөринге арналып жазылған еді. Қалихан бұл образға барын салған: қайғысы да, қасіреті де қайран қазағы, қазан сары баланың қамы үшін қара басын тауға да тасқа да соққан даланың тарлан бозы қайтсем халқымның тағдырын жеңілдетем деп Совет өкіметі мен Ресейдің уақытша үкіметінің арасында сергелдеңмен арпалысқа түскен. Уақыт- қазақ үшін аумалы- төкпелі болған 1919- жыл. Сардарбектің прототипті- тарихта белгілі, өмір жолы трагедиямен аяқталған Тобанияз болатұғын.

«Хрущевтің жылымығынан» кейін ұлттық сана- сезімнің ояна бастаған, әдебиет пен өнерге жаңа лептің ене бастаған 60- жылдарды еске алсақ, сол толқынның тұсында қаламгер қатарына келіп қосылған жаңа буынның өкілдерінің ішінде автор Қалихан фильмнің редакторы Асқар Сүлейменов бар еді. Нұрмұханның актерлік шеберлік қасиеттерін театр тілімен баяндай алмаймын. Бірақ анық білетінім ол да Қалибек, Серке, Елубай сияқты қанымен біткен тума талант. Талантына сай білім алғандықтан , бірден жарқырап көрінді ; елге өз қатарынан бұрын танылды; оза шауып , бәйге алды. Тек Қазақстан немесе Орта Азияға ғана емес, бүкіл елге, әлемге танымал майталмандар қатарына қосылды.. Театрдың да киноның да жарық жұлдызы болып танылды. Нұрмұханды алғаш рет Сәбит Мұхановтың пьесасындағы Шоқан рөлінде көріп, ауызбен айтып жеткізе алмастай таң қалдырды. Кейін кинодан көргенде мұндай да талант болады екен- ау, енді мұндайлар дүниеге қайтып келеді ме екен, келмеспе екен деген ойға қалғандар қаншама. Нұрмұхан маған театр да да,

кинода да, бүгінде өз арамызда жүрген Шоқандай болып көрінеді, есімізде әлі күнге дейін солай болып қалады. Кейінегі ойындары өнер сүйер қауымның әсерін еселей түсті. Жүріс- тұрысы да, отырысы да, сөз мәнері де киім киісі де өнерлі де өнегелі болып көрінетін, тегін адам еместей көрінетін. Нұрмұхан аса зейінде де зерделі болатын. Кітапты көп оқитын. Тек әдеби кітаптарды ғана емес, киноға, театрға еш қатысы жоқ , бұл салаға үш қайнаса сорпасы қойылмайтын мүлде басқа бағыттағы сирек кездесетін кітаптарды тауып алып, құныға да қызыға оқитын. Сол кітаптарын көріп: Мұның не қажеті бар?, деп таңданушы еді жұрт. Сондай ойларға жауап ретінде Нұрмұхан аға: Тірлікте бәрін де оқуы керек, бәрін де білуі керек. Біз кинодада, театрда да қасиеті, мінез-құлқы, ой- өрісі әр түрлі рольдерге, бейтаныс образдарға тап боламыз, сонда әлгі оқығандарыңның керегі болады, пайдасы болмаса зияны болмайды, деуші еді. Мен де ол да дұрыс- ау деген тоқтамға келдім. Ізденімпаздығына сай аса мәдениетті болған актер. Көп оқитын, көп білетін адамның мәдениеті болатыны күмәнсіз заңдылыққой, расы. Нұрмұхан батыр мінезді тік болатын. Бірақ сол мінезі басқалар үшін үйлесімсіз болса да өзіне жарасатын. Сырттан қараған адамға, мұндай адамның мінезі де осындай болуға тиіс қой деген ой туғызатын. Ол жалтақтауды, жалбақтауды, жасқануды білмейтін, бұлтармай тіке кететін. Өзіне ғана жарасымды осы мінезінен біраз соққы да көрді, талай құрметтен де құр қалды. Бірақ, майысқан жоқ, азаматтық арына , актерлік шеберлігіне кінәрат келтірген жоқ. Қайта шыңдала түсті, бойындағы барлық қадір- қасиетін өле-өлгенше сақтай білді. Нұрмұханның бойына біткен табиғи ерекшелігі осында жатыр. Бағзы біреулердей ақшаға табынатын, көрінгенге қызығатын дүниеқоңыздықтан ада еді. Қолы ашық жомарт еді. Нүреке, ауылға қайтайын деп едім, бірдеңе алайын деп едім, аздап қаржым жетпей тұрғаны- дегендерге қалтасындағы барын суырып беретін. Бірақ ол бергенін артынан жүріп, қайтып алмайтын. Берсең алады, бермесең сұрамайды. Жаны сондай жомарт азамат еді. Адамгершілігі де аса мол еді,. Ешкімді дұшпан санамайтын, дұшпандығын білсе де кек тұтпайтын, жаманшылық ойламайтын . Басқаның қайғысына да, қуанышына да бірдей ортақтасып, қолынан келген көмегін аяп қалмайтын. Қазаққа қиналғанға астындағы жалғыз атын түсіп беретін, не сойып беретін, нарқасқа жігіттер болғанғой. Нұрмұхан да дәл солардай нағыз нарқасқа азамат еді. Мұндай қасқа естелікте оның бойындағы қадір- қасиет атаулыны түгел айтып жеткізу мүмкін емес. Ол-үлкен, қомақты дүниенің кейіпкері болуға лайық

болдуға біртуар тұлға. Нұрмұхан етегін жинап, есін білгенше бір үйдің перзенті болды, бір ауылдың баласы болды. Сол ел баласы, халық перзенті атанған арыстандай арысымыз ақырғы сапарға аттанды. Өмірдің де, өнердің де ығы мен жел жағы болады. Ық жағында ылғи қара бастың қамын ойлайтындар жүреді, жел жағында, жел өтінде атаның қаны мен ананың ақ сүтінен нәр алған қайыспас қайсар ерлер жүреді. Нұрмұхан сол желдің өтінде жүріп өткен өзекті жанжардың бірі емес, өзі еді.

Туған жері- Атырау елі қасиетті ұлын қастерлей білді. Атырау қаласындағы бір көшеге, облыстық филормонияға Жантөрин есімі берілді, өлкетану музейінде арнаулы бұрыш ашылды. Нұрмұхан енді жарық жұлдыздай, соңынан нұрлы із қалдырып, мәңгі өлмес сапарына самғап бара жатыр.

1989 жылы режиссер Б. Мансуровтың «Сұлтан Бейбарыс» фильмі одақтық экранға жолдама алды. Мұнда Жантөрин өз бойындағы талантын, қажыр- қайратын образды ашу үшін жұмсады. Сұлтанның ішкі дүниесін, оның ойларының арпалысын дәл береді. Оның үнсіз көзқарасында терең сыр жатады. «Жантурин пауза жасаудың шебері болатын. Осындай қабілетімен үлкен актер екенін ұқтыратын. Онымен кездесу үшін үлкен мектеп болды»- дейді Болот Шамшиев. Ал кинотанушы Гүлжан Құрманғалиқызы: осы рөлді сомдаған Нұрмұхан Жантөриннің актерлік шеберлігімен келген кейіпкер психологиясының тереңдігі нәтижесінде тарихи тұлғаның озық үлгісіне айналды. Сондықтан да фильмдегі Сұлтан Бейбарыс бір ғана ұлттың озық үлгісіне айналды. Сондықтан да фильмдегі Сұлтан Бейбарыс бір ғана ұлттың өкілі дәрежесінен әлдеқайда биіктетіліп, жалпы адамзаттың еркіндікке ұмтылған батыр тұлғасына айналды. Сұлтан Бейбарыс ұлы тұлға! Ешкім тоқтата алмаған Моңғал әскеріне күйрете соққы берді! Өзін Тәңірден кейін екінші билеушімін дееп санаған Хулағу ханды ойырата жеңді! Ислам дінін, мұсылмандарды, арабтарды жоямыз деген крестшілерге соққы беріп крест жорығын тоқтатқан, жеңілуді білмейтін моңғолдарға қарсы тұрған тарихтағы алғашқы ұлы тұлғаның бірі. Айбек Қалиев айтқандай мен Бейбарыс тоқтатып Шыңғыс ханды мұсылманға еркіндік алып берген. Бұл тарих 11- ғасырдың ақыры болған дүние Айбек пен Бейбарыс құлдыққа түскен Айбек ол 7 жасар болады. Хрестаностар Вегрияда түседі. Руы Қарақыпшақ көк бөрі Кангуй болады. Египетке келгенде 22 жасар құл болады 70 пайызы құлдар пен

қыпшақтар болады Осы қыпшақтар жайлы Араб имерат халқы естіп басқа қыпшақтарды көмекке шақырады. Араб жауынгерлері сахабалары табииндері әлсіз жағдайда болады содан Қайыл, Қаңлы қыпшақтар көмекке келіп 1243 жылы кангломерат осман империясы қыпшақтарға бағынған болатын. Біздің қазақ халқы ең жауынгер көне рулардың бірі.

Қортынды

Әрбір сомдаған образдарын ақыл мен санаға бағындырып саралай білген қайталанбас тұлға. Ол өнер әлемінде өшпес жол қалдыра білді. «Қазақтың мандайына біткен мықты әртістердің бірі кім?» десе, екінін бірі Нұрмұханның есімін айтары сөзсіз. Ол сомдаған Отелло, Яго. Қодар, Абыз, Шоқан сияқты рөлдер бір төбе де ал «Оның дәурені келер» фильміндегі Шоқан Уәлиханов, «Махаббат жайлы дастан» фильміндегі Қодар, «Атаманның ақыры» фильміндегі полковник Абылайханов, «Сұлтан Бейбарыс» фильміндегі Бейбарыс сияқты бейнелердің әрқайсысының кино атты ұлы өнерде өзіндік орны бар екені анық. Жантөрин қандай бейнені сомдаса да сол бейнедегі кейіпкерімен біте қайнап, қабысып кететін. Оның әрбір рөлінен ішкі жан дүниесінің тереңдігі мен рухани сауатының кемелдігі айрықша аңғарылатын. Әсіресе «Сұлтан Бейбарыс» фильмін тамашалағанда Нұрмұхан Жантөрин Бейбарыс рөлін сомдау үшін осы дүниеге келендей әсер алатынымыз да бар. Фильмдегі оның бір ғана көзғарасы, жанарының өзі «қанша ой, қанша сөз айтады» десеңізші. Жантөрин жайында Әшірбек Сығай: «Ол талдап, таразылап, талғаммен ойнайтын. Жантөриннің жүріс- тұрысы, сөз саптауы, даусы, тіпті сахнадағы паузасының өзі оның жоғары сауаттылығын аңғартып тұратын еді. Ол тек қана сахна емес, ұлттық кино өнерінің гүлденуіне ерекше үлес қосқан тұлға. Нұрмұхан Жантөрин қатысқан фильмдердің барлығы, бір деммен бағаланады. Ол сахнада болсын, кинода болсын қайталанбас характерді ғажап бейнелерді жасады. Сахналық мәдениеті жағынан ол еуропалық әртістердің өзіне дес бермейтін тұлға еді. Қазақ сахнасында Жантөрин мектебі қалыптаса, біз өнер тұрғысынан ешбір елден кем болмайтын едік. Әзірбайжан Мәмбетовтің ең «сүйікті» сөзі «идиот» болса, бір қызығы Жантөриннің «жақсы көретін» сөзі «опасыз» болатын. Оның «опасыз» «айналайын» дегенмен бірдей еді. Бұл сөзді ол кім көрінгенге айта бермейтін. Көңілі түскен, жақсы көрген адамына ғана айтатын. Сондықтан алда- жалда «әй, опасыз, бері кел» десе, қасына елпендеп актерлар жетіп барады екен. Мен мұны оның еркелеткені деп ойлаймын. Сөзге де өте сараң адам болды. Ылғи ой үстінде, қиял құшағында жүретін кісі еді. Сосын жақсы көрген адамын төбесінен иіскейтін. Жұрт еміренсе бетіңнен сүйеді, не арқаңнан қағады. Ал Нұрмұхан аға болса, «төбенді әкел » деген. Оған әкеміз бауырына тартқандай мәре- сәре болып қалушы едік дейді бірге әріптес болғандар. Жантөриннің бұл да бір ерекше қасиеті шығар», дейді. Нұрмұхан Жантөриннің өмір өнер жолдары тақтайдай тегіс болған жоқ. Сонау Маңғыстау түбегінде туып- өсіп , ірі шаһарларға сапар шегуді армандаған жасөспірім

бозбала Тәшкеннен бір- ақ шыққан. Орта Азия көлемінде тұңғыш бой көтерген театр институтында актерлік кәсіпке машықтанды. Елуінші жылдардың бас кезінде Б.Омаров, Б.Құндақбаев, С.Тұрлымұратов, А.Қалмырзаев, Ғ.Сүлейменов, А.Қадыров сынды театр институтының бірі ертелеу, бірі кенжелеу бітірген қазақ жігіттерімен шәкірттік жолдарды бірге жүріп өтті. Бірі-режиссерлік, екіншісі- театртанушылық, үшіншісі – актерлік мамандықты иеленген олар көп кешікпей елге оралды. Өзбектің бабымен демделген көк шәйі мен ыстық тандыр нанына, тіл үйірер шырын палауына бауыр басып қалған қазақтың өрімдей жастарына күні шыжыған осынау аптапты өлке қол бұлғап қала берген. Ол кездері Мәскеу, Ленинградтық қашықтығына байланысты екнін бірінің жолы түсе бермегені рас. Жақын жерден өнер мамандарын даярлаудағы өзбек ұстаздарының еңбегі зор болғандығын ұмыту әділетсіздік болар еді. Мұны үнемі сөз арасында Нұрмұхан ағаның өзі де қуаттап отыратын бірді- екілі құлағымыз шалып қалған. Сол ала тақиялы ағайындарының жақсылықтарын өзінше өтегені де болар, ол өзбек фестивальдерінің біразында басмашылар рөлін кемеліне келтіре келісті ойнады. Тек «Өзбекфильмде» ғана емес, атақты актер Нұрмұхан Жантөрин «Мосфильм», «Қырғызфильм» сондай- ақ, Моңғол Одесса киностудияларында да сан көркемфильмдерде күрделі бейнелерді өмірге әкелді. Ең алғашқы түскен фильмдерінің бірі жас режиссер Л.Шепитконың «Аптабы» Қырғыз киностудиясында жалпақ жұртқа Абакирдің рөлімен жалпақ жұртқа жарқ ет қалған. Ол әйгілі кинорежиссер М.Донскойдың «Алитет тауға беттеді» фильмнен де бұқараға едәуір танылып қалған еді. Өнер атаулының ішінде қалың ел жүрегіне, жұрт назарына тез жетіп барары, әлбетте кино болмақ. Сол баяғы, мектеп жасындағы кезеңімізден- ақ жасындай жарқылдап шыққан киноактер Жантөринді танып- білдік. Ш.Айтмаотвтың «Қозы Көрпеш- Баян Сұлу», «Атаманның ақыры», М.Бегалиннің «Оның уақытысы келеді» атты көркем таспаларындағы күрделі образдарымен көкейімізде ұйып қалған Жантөрин шеберлігі шын ұсталықтың айшықты белгілері демей, не дерсіз?! Шын ұста демеске лажыңыз жоқ, әрбір жасаған кейіпкері көркемдік- рухани әлемнің сиқырлы мұнарасындай, әр рөлі қолдан құйылған қорғасындай салмақты да салдарлы. Қыл- қыбырсыз, кедір- бұдырсыз, кем- кетіксіз үскіленген, үкіленген ғажап бір көз жауын аларлық дүниелер іспетті. Сығалап, сынап қарай беріңіз, иненің жасуындай саңылау таптырмас тылсым ұғым, жұмбақ жан- дүние! Жұп- жұмыр толыққанды кескін- келбет, ішкі мазмұнға мол, жомарт таланттың бет қаратпас ыстық жалыны. Актер жүрегінің толассыз атқақтаған асау дүрсілін бағамдайсыз. Болат Мансұров қойған «Бейбарыс Сұлтан» көркемфильміндегі бас қаһарманның жүрек сыздатар жан иірімдерін, туған жерден жырақта жүрген қыпшақ жігітінің өксігі мен сағынышын сыздыктата берер шебер актердің жүз құбылуарын еске алып көріңізші, дәл осы сәт! Ауыр мұңға, терең ойға кеткен Бейбарыс туған жерінің бір түп жусанын айызы қана иіскеуге зар. Өкініш пен уайымға толы қос жанары оттай жанып, аузы жалын атып күрсінгенде танауы жарылып кетердей, қиын да күрделі хал кешкен жаны жаралы кісінің сергелден кейпі жүрегінді қозғағандай, көңіліңді алай- түлей еткендей. Ешқандай мансап та, билік те, тақ та туған елдің, туған елдің, туған жердің жалғыз уыс топырағына

татымайтынын актерлік биік шеберлік көз алдына алып келгендей. Нұраған 1952-88 жылдар аралығында республика театры сахналарында үлкенді- кішілі 33 рөл сомдапты. Осынау бейнелі қатарында М.Әуезов атындағы Мемлекеттік академиялық драма театр сахнасында өрнектелген Фархат (1955 жыл), Шоқан (1956 жыл), Кебек Абыз (1955 жыл), Сырым (1963 жыл), Қасым, Яго (1964 жыл), Мольер (1980-88), Қарағанды облыстық драма театрындағы Макбет (1979 жыл) рөлдері бар. Ал кино жағы бөлек әлем. 1950-90 жылдар бедерінде 76 кино рөл 3 режиссерлі еңбек тұр. Бала Туматугеден бастап («Аласталған Алитет», 1950 жыл) - Бейбарысқа («Бейбарыс сұлтан», 1989 жыл) дейінгі кең ауқым.

Қосымша

Фильмдері:

1. 1947 «Алитет уходит в горы» (Чукча Туматуге- первая роль в кино)
2. 1961 «Зной» (Абакир) Постановщик Л. Шепитько,
3. 1963 «Джура» (Киргизфильм)
4. 1958 «Его время придет» (Чокан Валиканов) «Сплав» (Казахфильм)
5. 1971 «Конец атамана» (Постановщик Ш. Айманов) в роли Абылайхановна
6. 1983 «Красавица в тауре» (табунщик Булат)
7. 1956 «Первый эшелон»
8. 1968 «Дорога в тысячу верет» (Сардарбек)
9. 1973 «Там где горы белые» (Постановщик В Пусурманова)
10. 1970 «Бег иноходца» (Постановщик С Урусевский)
11. 1984 «Бойся враг девятого сына»
12. 1975 «Кучующий фронт»

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Сборник статей « Воспитание актеров в национальных студиях» Москва 1979г
2. Захава Б. «Мастерство актера и режиссера» Москва 1973г
3. М.Байсеркенов «Сахна және актер» Өнер баспасы 1993ж
4. Сборник научных трудов «Мастерство актера теория и практика» Государственный институт театрального искусство имени А.В Луначарского Москва 1984г
5. К.С.Станиславский. Собр. Соч., 8-и томах “Искусство” 1954г
6. Г.А.Праздников «Сценическая педагогика» “Сборник трудов” Ленинград 1976г
7. К.С.Станиславский. Собр. Соч., 8-и томах “Искусство” 1955г
8. Мұхтар Әуезов атындағы мемлекеттің академиялық драма театры архиві газет журналдар

Философия на религията

Серикжан Энчбай

Нұр Мұбарак Египет Ислам Мәдениеті Университеті

Қазақстан, Алматы қ.

**email: serikjan82@mail.ru*

ДЕСТРУКТИВТІ ДІНИ ҰЙЫМНЫҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒАҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЫҚПАЛ ЕТУ ӘДІСТЕРІ

Мақалада деструктивті діни ұйымдардың жеке тұлғаға психологиялық әсер ету әдістері мәселесі қарастырылған. Адамды деструктивті радикалды топтар қатарына тарту процесі діни көзқарастарға емес, көбіне психологиялық айла-тәсілдерге негізделген. Деструктивті діни ұйым қатарына тартушылар (вербовщик) болашақ адептерді толықтай басқару үшін төрт психологиялық әсер ету этаптарынан өткізеді. Еліктіру, сыни-пікір айту қабілетін шектеу, әлеуметтік байланыстарын толықтай үзу, толықтай мәңгүртке айналдыру этаптары. Деструктивті діни ұйымға тартушылар (вербовщиктер) арнайы психологиялық т.б дайындықтардан өткен мамандар болғандықтан адамдарды сырттай көріп танып, баға беру қабілетіне ие, сондықтан олар қазіргі уақытта кімдерде әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан әлсіздік, тұрақсыздық немесе жағымсыз жағдайлар бар екендігіне назар аударады. Деструктивті діни ұйымдардың манипулятивті ықпалындағы адамдардың сыртқы бейнесінде, сөйлеу мәнерінде, қызығушылықтарында, әлеуметтік ортамен арақатынасында өзгерістер пайда болады.

Кілт сөздер: деструктивті діни ұйым, психологиялық әсер ету, манипуляция, ұйым қатарына тартушы (вербовщик), оқшаулану.

Кіріспе

ҚР ҰҚК терроризмге қарсы орталық бастығының орынбасары Сергей Швейкиннің 2019 жылдың 6 қарашада XI Қазақстан дінтанушылары форумында сөйлеген сөзінде, Қазақстанда деструктивті ағымды ұстанатындардың саны 20 мыңнан асады. Осы уақытқа дейін 800 ден астам қазақстандық азамат террористік ұйымдардың қатарына қосылу мақсатында шет ел асып, көбісі мерт болған [1].

Соғыс бірден автоматтан оқ атудан басталмайды. Әуелі ол адамның санасында туындайды, содан кейін ғана барып физикалық формаға айналады. Кәсіби «өңдеуден» кейін алдыңызда мүлдем басқа адам пайда болады. Бұл жаңа пайда болған адам екіжүзділікке, тонауға, адам өлтіруге, яғни деструктивті діни ұйымның мүддесіне тиімді кез-кезген іс-әрекетке дайын болады. Көбіне теолог мамандар адамдардың деструктивті діни ағымдардың қатарына кетіп қалуының басты себебі ретінде ұйым өкілдерінің интернет желісінде белсенділігі мен азаматтардың діни сауатының төмендігі деген пікірді алға тартады. Бірақ, деструктивті діни ұйым (бұдан әрі - ДДҰ) құрбандарын оңалту жұмысымен жеті жылдық зерттеу тәжірибем барысында аталған тезиспен келіспеуге болатын дәлел-дәйектерді көптеп кездестірдім. Көбіне адамдардың деструктивті діни ұйым құрбанына айналуы оның өткен өмірінде адамдармен арақатынасында, оның болашаққа деген үміті мен үрейінде, стереотиптерінде және әлемге дәрменсіз сенімінде жасырынып жатады. Оңалту жұмысы барысында реабилитация курсынан өткен адамдардың (әртүрлі жастағы, әртүрлі статустағы) көбісі өмірлерінде кездескен қиын сынақтардан кейін алдынан кездесетін кереметке, жақсы өмірге сенгісі келген. Осындай сәттерде деструктивті діни ұйымға тартушылар (вербовщиктер) барлық мәселелерді шешіп беруге уәде етіп, өз мақсаттарына тиімді пайдалана біледі. Әрине бұның бәрі алдамшы, жарнама екендігін өкінішке орай ДДҰ құрбандары шынайы өмірден ештеңе қалмай, отбасынан, достарынан, жұмысынан айырылған сәтте бірақ байқайды. Оңалту процесінің ең күрделі әрі қиын тұсы деструктивті ағымның шырмауына түскен адамға өзінің дінді құрал ретінде пайдаланған саяси ұйымның қатарына қосылғанын мойындату. ДДҰ құрбанын оңалуға қадам бастыру үшін санасына сыни ойлау тетіктерін салу арқылы іске асады.

Негізгі бөлім

Деструктивті культ немесе деструктивті діни ағым - латын тілінен аударғанда «destructio», яғни бүлдіргіштік, залал тигізуге ұмтылыс, нәтижесіздік деген мағыналарды береді. Ал «Cultt» - сөзі Құдайға арналып жасалатын діни құлшылық пен жоралғыларға берілген атау. Әлеуметтанушылар, психологтар, криминологтар, публицисттер, теологтар тарапынан қоғамға немесе оның мүшелеріне (материалдық, психологиялық немесе физикалық) зиян келтіретін діни, діни емес және басқа топтар мен ұйымдарға қатысты қолданатын термин [2; 27-29 бб].

Әлемдік практикада «деструктивті діни ұйымдар», «жаңа діни культтер», терминдері кеңінен қолданылып келеді. Десек те, олар ХІХ ғасырдың екінші жартысында көрініс тапқан дәстүрлі діндерге теріс ұстанымдағы деструктивті діни ағымдар түсінігін ашып көрсетеді. Деструктивті діни ағымдардың мынадай ерекшеліктерін атап өтуге болады: ол белгілі бір харизматикалық тұлғаға көзсіз еру, салт-дәстүрге қайшы келу, діни түсінікте эмоциялық-психологиялық жағы басым болу, жетекшілері өздеріне «құдай» мәртебесін иелену, діннің әлеуметтік міндеттеріне және т.б. басымдық беру. Отандық және шетелдік ғалымдардың, мысалы Е.Е. Бутова, Н.Ж. Бәйтенова, Қ. Борбасова, Я.Ф. Трофимов, Л.С.Астахова, Л.И. Григорьева, Bryan R. Wilson, Paul J. Olson, және т.б. еңбектері деструктивті діни ағымдар және деструктивті діни ұйымдарды зерттеуге арналған.

Бұған қоса, жалпы құрылым және тұлға ретінде «деструктивті табыну» және «тоталитарлық секта» сынды терминдермен тығыз байланысты белгілі бір дәрежеде мемлекет пен қоғамға зиян келтіретін, діни қозғалыстар, ағымдарды сипаттайтын «деструктивті діни культ» термині де кеңінен таралғанын айта кеткен жөн. Батыстық, оның ішінде американдық зерттеулерде бұл үрдіс «деструктивті табыну» ұғымымен қатар қарастырылады.

Деструктивті діни ұйымдардың жеке тұлғаға психологиялық әсер ету методтары «Діни экстремизмнің әлеуметтік-психологиялық сараптамасы (діни фанатизм шарттарының бірі өлімге тарту)» атты тақырыптағы ҚР БҒМ ғылыми зерттеулерді гранттық бағдарламасы бойынша зерттелген М.П. Кабакова мен Е.А. Лазареваның «Психологические методы контроля сознания и поведения в деструктивных культах» еңбегінде сипатталған [3; 43].

Сондай-ақ, отандық ғалымдар мен сарапшылардың кейбір зерттеулері деструктивті діни ұйымдардың жеке әлеуметтік топтарға әсері туралы тақырыптарға арналған, мысалы М.П. Кабакова мен Ж.К. Ақсақалованың «Особенности психологической устойчивости молодежи к новым деструктивным религиозным течениям» еңбегінде деструктивті діни ағымдарға жастардың психологиялық осалдығының ерекшеліктерін зерттеудегі эмпирикалық нәтижелерді ұсынып, жастардың арасында «Мен деген не?», «Өмір деген не?» түсініктеріне байланысты дүниетанымды қалыптастырудың қажеттілігі туралы қорытынды жасаған [4; 54].

Философиялық көзқарас тұрғысынан қарастырғанда, деструктивті діни ұйымдар философия ғылымдарының кандидаты А.Н.Сыроваткин тарапынан «дәстүрлі діни ұстанымдарға, кей жағдайда тіпті күллі әлемгеде түрлі деңгейде оппозициялық сипатта ықпал ететін, әлеуметтік құрылымдар, мемлекет және мәдениетке бәсекелестік танытатын дәстүрлер, діни негіздермен жақтаушыларын әлеуметтік діни институттарға тарту әдістері» ретінде анықталды [5; 89].

Деструктивті діни ұйымдардың әлеуметтік-психологиялық әсерінің зияны тұжырымдамасы төңірегінде парадокс жағдай туындады. Қоғамдық санада, бұқаралық ақпарат құралдарында айқын құбылыстар ретінде психологиялық зорлық-зомбылық және психологиялық зиян туралы түсінік бар. Психологиялық көмек пен құқық қорғау мамандары бұл құбылыстармен күн сайын дерлік кездеседі. Бірақ соңғысы, таңқаларлық сипатта, өйткені қалыптасқан қатаң анықтамалар мен терминдер жүйесінің шеңберінен шығады. Агрессия мен зорлық-зомбылықтың психологиялық формалары туралы нақты түсініктерден аулақ болғандай әсер қалдырады.

Адамды радикалды топтар қатарына тарту процесі діни көзқарастарға емес, психологиялық айла-тәсілдерге негізделген. Бұл процесс Орталық Азия аймағының (бұдан әрі - ОА) Қылмыстық кодекстерінде «тарту» - вербовка» деп аталады.

И.Ш. Борчашвилидің пікірі бойынша *«адамдарды террористік немесе экстремистік топтар өз қатарларына күшпен немесе ерікті түрде, келісім бойынша, ақысыз немесе материалдық сыйақымен ынталандыру арқылы тартады. Қатарларына тарту (вербовка) кандидаттарды іздеуден басталып, кейін террористік немесе экстремистік әрекеттерді ұйымдастыру мақсатында оларға кез-келген жолмен (сендіру, бопсалау, уәде беру арқылы) психологиялық әсер етуден басталады және келісім жасасумен аяқталады. Кандидатты (болашақ ағым құрбаны) топтарына тарту (вербовка) процесі физикалық немесе психикалық қысым көрсету (манупуляция) түріне байланысты бір немесе бірнеше қылмыстарды жасауға ынталандыру, сондай-ақ террористік және экстремистік қылмыстарға қатыстыруға бағытталған әрекеттерді қамтиды. Жұмыс шарттары жазбаша түрде де, (келісім түрінде), ауызша да көрсетілуі мүмкін»* [7; 520-521].

Посткеңестік барлық елдердің қолданыстағы заңнамасы діни топқа тарту немесе топта ұстап тұру (психологиялық зорлық-зомбылық) кезінде психотерапевтік сипаттағы манипуляциялық әдістерді қолдану жағдайларын анықтау мүмкіндігін жоққа шығарады.

Алайда, 2000-шы жылдардың басында Франция мен Бельгияның заңында: «медициналық тексеруден және емдеуден бас тарту, психикалық процестерді тоқтататын және ақпаратты қабылдауға әсер ететін әдістерді қолдану және басқалар денсаулыққа қауіпті манипуляциялар қатарына жатады» деген тәжірибеге енгізілді.

Біз психотерапиялық манипуляцияларды заңсыз қолдануға байланысты интеллектуалды алаяқтық туралы айтып отырмыз, оның құрбандары тек қана осал адамдар ғана емес, алданған немесе адасып қалған адамдар да болуы мүмкін.

Сонымен қатар әсер ету құрылымында (экстремистік топ) әр түрлі манипуляцияларды тұтастай бір уақытта немесе алмакезек қолданылуы мүмкін.

Шынында да, мұндай деструктивті ұйымдардың тәжірибесінде жаңадан ұйымның қатарына қосылған «адептерді» толықтай тарту үшін оларға айрықша көңілмен назар аударып, тиісті қажеттіліктерін дер кезінде қамтамасыз етіп, жұмсақ мәміле жасалады [8; 37–39]. Ал «піскен (үйреніскен)» адептерге «жаңа деңгейге жетулерің үшін қажетті талаптар» деген сылтаумен неғұрлым қатаң талаптар қолданылады. Яғни, оларға зиян келтіретін көптеген әрекеттер (шектеулер, құқығынан айыру, өзін-өзі жазалату, ақысыз немесе аз төленетін еңбек және т.б.), шаралар қабылдайды

Деструктивті радикалды діни топқа адам өз еркімен мүше болуы, негізінде екі тараптың өзара бірлесе әрекеттесуінің нәтижесі: яғни бірінші фактор: адептің өзіндік психологиялық тұрғыдан осалдығы, екінші фактор: вербовщиктердің адепті өз қатарларына тартуы, ұстап тұруы, өңдеу тактикаларының нәтижесі.

Екінші фактордан бастайық. ДДҰ-ға тартушылар (вербовщиктер) арнайы психологиялық т.б дайындықтардан өткен мамандар болғандықтан адамдарды сырттай көріп танып, баға беру қабілетіне ие, сондықтан олар қазіргі уақытта кімдерде әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан әлсіздік, тұрақсыздық немесе жағымсыз жағдайлар бар екендігіне назар аударады.

Демек, студенттер (әсіресе бірінші және соңғы) оқу жылдары), үлкен адамдар (жақында зейнетке шыққан немесе жалғыздықты ұзақ уақыт басынан кешірген), аңғал, өмірде өз орнын тауып үлгермеген, өтпелі кезеңді басынан өткізіп жатқан жасөспірімдер, басынан әртүрлі күйзеліс жадайын өткізуші (ауру, жақындарының қайтыс болуы, ажырасу т.б.) мигранттар, босқындар, жұмыссыз, сотталған, оның ішінде достыққа, жылы қарым-қатынасқа мұқтаж адамдар деструктивті діни ағымдардың ықпалына көптеп түсуі әбден мүмкін. Ағымдардың ықпалына түсуге ерекше осал топқа қарқынды түрде рухани ізденістегі тұлғалар, ақиқатқа немесе абсолютті ақиқатқа қол жеткізуді армандаушылар, екі жақты жауабы бар күрделі сұрақтарға жалғыз жауап іздеушілер, сонымен мәсені тікелей сөзбен түсінуге қабілеті жетпейтін, көз алдына елестету арқылы ғана түсіне алатын ақыл-ой жүйесіне ие адамдар жатады. Жалпы кез-келген адам әртүрлі себептермен аз уақыт болса да манипуляцияның құрбанына айналуы ғажап емес. Сондықтан деструктивті діни ұйымдардың, жалған ақпараттың, манипулятивті әсерлердің құрбанына айналмас үшін, ДДҰ тартушылары қолданатын айла тәсілдерін жақсы білуіміз керек. Ақпараттану – деструктивті діни ұйымның құрбаны болудан қорғайды [8, 67].

Деструктивті діни ұйым құрбандарын (адепт) төрт этаптан өткізеді:

I- этап: еліктіру және дәріптеу.

Жылы шырайлы ортада өмірдің мәні (өмір, өлім, ауру, тағдыр т.б.) жайлы сияқты күрделі сұрақтарға қарапайым және жинақы жауап беру;

Сөзді қазіргі кезде қоғамда өзекті (экология, жемқорлық, еркіндік т.б.) мәселерден бастау;

Жағымпаздану тәсілін қолдану: «сен әдемісің, сен ақылдысың, сен үлкен миссияға жетуіміз үшін бізге аса қажетсің»;

Болашақ ұйым мүшесіне бақытқа, білімге, еркіндікке қол жеткізуді уәде ету;

II- этап: сыни пікір айту қабілетін бейтараптандыру, жеке қасиеттерін басу:

Шаршату: ұзақ жұмыс сағаты, дәрістер, үйлер арасында немесе қоғамдық орындарда көп уақыт серуендету (жаңа үміткерлер табу үшін), өздерінің діни ілімдерін үйрету;

Ағым құрбанына «мен не істеп жүрмін, жағдайым не болып барады», деп бір сәт ойлануға кедергі болатын өмірлік жағдай туғызу;

Жеке интимді өмірін азайтуды ескерту: оңаша қалуға мүлдем мүмкіндік бермеу, «тәубаға» келгендігін ғана айтуға мәжбүрлеу;

Сөздік қорын өзгерту: болашақ адепт құлаққа жақсы естілетін тілді меңгеру керек, ғылыми немесе діни қатынастарда маңызды болып көрінетін өз орталарында ғана негізгі мағынасы түсінілетін сөздер. Бұл манипуляциятивті техника оның қоршаған ортамен қарым-қатынасын мүлдем үзіп, ақыл-ойын әлсіретеді (*нәтиже I-этапта берілген уәдеге мүлдем қарама-қайшы*).

III- этап: топқа мүшелігін нығайту, әлеуметтік байланыстардың үзілуін ынталандыру;

Оқуын/жұмысын тастауға ынталандыру, итермелеу;

Шетелге шығу (білім алуды сол жақта жалғастыру, әскери қақтығыстарға қатысу);

Отбасынан, достарынан, қоғамнан оқшаулану. Кез-келген сырттан келген ақпаратты күмәнді санау. Топты сынаушылардың барлығын жағымсыз (негативті), адам дамуына қарсы, қауіпті тұлға ретінде таныстырылады. Бұндай адамдар мүлдем кездеспеуге шақырады, оларға жала жауып, сотқа беруге үгіттейді. Кейде топ мүшесінің бұрынғы өмірінде немесе қазір басына келген қиыншылықтарға отбасын кінәлайды.

Қоғамды тек қана жойылуға алып баратын орын ретінде, медицинаны пайдасыз етіп, психиатрияны қауіпті, әртүрлі басқа діндерді қараңғы күштерге бағынышты болу деп түсіндіреді. Тек қана ұстаз немесе шейх басқарған топ қана бақытқа алып жолға бастайды, - деп түсіндіреді.

Нәтижеде топ мүшелері өздерің миссияларына жетуге деген сенімділік пайда болады. Оларға қоғамда қалыптасқан әдеттері, белгілі бір көздеген мүдделері болғаны үшін қарсылық білдіреді, сендерге сенбейді сендердің соңдарыңнан қалмайды дейді. Міне бұл сендердің ақиқат жолында екендеріңнің басты дәлелі. Көптеген пайғамбарларда да осылай болған жоқ па? Міне бұл өте

ку айла. Топтағылардың көбісі сырттан қаншалықты қарсылық көрген сайын топпен қоян-қолтық араласа бастайды.

IV- этап: қоғамға қайта оралуы мүмкін емес жағдайға түсіру:

Белгілі табыс көзінің болмауы (немесе ұйымның қаржысына тәуелділік), әлеуметтік қолдау сияқты айтарлықтай кәсіби тәжірибе адептің қоғамға қайта бейімделуін қиындатады.

Ұйымдар жұмыс орындарын жиі ауыстыруына байланысты адептер қоғаммен қатынас құруға мүмкіндік болмайды. Сол себепті адептердің қоғамға қайта бейімделуі қиынға соғады.

Ескі достарының қалмауы;

Отбасылық байланыстар үзілген немесе шиеленісіп жанжалға ұласқан;

Ұйым мүшесіне ғана некелесуге рұқсат, яғни ұйымнан шығуы қиын болуы үшін, яғни ұйымдағы әйеліне қарайлап қалуы үшін;

Қорқыныш: қатаң тәртіп, сыртқы әлемнен қорқыту;

Ұйымның қатарында, ағыммен жүзіп кете беру ең оңайы;

Әр этапта бақыт, еркіндік, жеке байлық немесе білім уәде етіледі, егер топ мүшесі әрі қарай төзуге келіссе одан да көп қайғы-қасіретке төзуден бас тартапайды. Адепт ұйымнан бас тартуға әр ниеттенген кезде өз-өзін мақсатыма жетуге соншалықты аз қалғанда шегінуге болмайды деп әрімен қарай ұйымның қатарында болуға даяр болады.

Жоғарыда аталған 4 этап (*еліктіру және дәріптеу; сыни пікір айту қабілетін бейтараптандыру, жеке қасиеттерін басу; топқа мүшелігін нығайту, әлеуметтік байланыстардың үзілуін ынталандыру; қоғамға қайта оралуы мүмкін емес жағдайға түсіру*) адамдарды қоғамға оралып, қалыпты өмірге бейімделе алмайтындай етіп топқа байлауға, мүлдем ақыл-ойы жарымжан адамға айналдыруға бағытталады. Сонда ғана адептер ұйым жетекшісіне (шейх) толықтай бағынып, қауіпті фанаттарға айналады [8; 68–69].

Әрине жат діни ұйымның адамдарға әсерін симптомдарын, топтың екершелігін, адепт жайлы мүмкіндігінше толық ақпаратты қортындылай келе анықтауға болады.

Манипулятивті айла тәсілдердің әсер еткендігінің белгілері:

Жүріс-тұрысында, киім киісінде, сөйлеу кезінде сөздік қорында, қызығушылықтарында өзгерістердің байқалуы;

Сөйлеу мәнерлерінде жиі қайталанатын, құлаққа жат сөздерді пайдалану (ахи, ухти, ширк, субханалла, машаллах т.б.);

Пластинка ойнап тұрғандай жаттанды сөздерді қайталай беру;

Отбасына, достарына, жұмысына, көңіл көтеруге деген көңілі болмау;

Күмәнді жиындарға, кездесулерге қатысу;

Ел ішінде немесе шет елге сапарға көп шығу;

Телефон соғатын, хабарлама жазатын адамдардың күрт көбеюі;

Әлеуметтік желі арқылы келетін хабарламалардың көпшілігі діни мазмұнда болуы.

Бірсарынды (монотонды) дауыспен сөйлесу;

Туысқандармен агрессивті немесе немқұрайлы қарым-қатынаста болу;

Тұйықтық немесе жаңа жұмыс үшін бойын шаттық билеу;

Жоғарыда аталған теориялық мәселелерге тәжірибеден нақты дәйек келтіре кетейін. Бір топ ресейлік сарапшылардың «елуіншілер» деструктивті діни ағымының құрбанына айналған отбасылардың балаларына жүргізген зерттеуі нәтижесінде төмендегідей қортындыға барған: «30 діни ағым құрбаны балалары зерттелген. Олар қатарлас балалардан физикалық және психикалық даму тұрғысынан қалыс қалып қойған. Оларда эмоционалды тұрақсыздық (тұйықтық, көңіл босағыштық, жасқаншақтық) ойөрістің тарлығы, жұпынылық белгілер байқалған. Мәдени, ойын-сауық орындарына барудан, спорттық шараларға қатысудан бас тарту. Балалардың ата-анасының діни жоралғыларды орындау сәтіндегі айғайлау, жылау, трансқа ену әрекеттері балалардың санасына соққы болып тиген. ДДҰ өкілдері көбіне балаларын діни фанаттыққа, қатаңдыққа тәрбиелейді. Олар діни жоралғылар мен дұға мінәжаттарды орындау кезінде, балалардың психикасына кері әсер ететін мына діни мәтіндерді жиі жоғары дауыспен қайталайды. *«День великий, страшный близко»*, *«Расстанутся дети и родители»*. Кәмелетке толмаған балаларды діни ағымның жоралғыларына қатыстыру олардың санасына айтарлықтай зиянын тигізеді» [6; 57]. Осыған ұқсас практика «Жусан операциясы» бойынша Сириядан елге оралған балаларды қоғамға бейімдеу, оңалту жұмыстарымен айналысқан теолог,

психолог мамандар тарапынан да байқалған. Жұмыс барысында мамандар Сириядан оралған отбасылардың балаларының қуыршақ ойыншықтарды бауыздап, басын кесіп ойнап жатқандарын байқаған. Яғни деструктивті діни ағым өкілдерінің әрекеті ел болашағы балаларға орасан зиянын тигізетіндігінің дәлелі.

Қорытынды

Осылайша қазіргі деструктивті радикалды ұйымдар вербовкаға алданып келгендер үшін өзіндік ерекшелікке ие психологиялық конслалгерь құруға қабілетті, тіптен жеке тұлғалардың радикалдануы ұйым құрбандарына жасырын түрде іске асады.

Жоғарыда сипатталған механизммен психологиялық күйзелістен кейінгі жарақат синдромы түріндегі психологиялық жарақатқа сипаттама берілетін. Сондай-ақ деструктивті ұйымдардың ықпалына түскен адептер көп жыл түрмеде отырған немесе соғыс жағдайында болып келгендей байқалады.

Ағымдардың ықпалына түсуге ерекше осал топқа қарқынды түрде рухани ізденістегі тұлғалар, ақиқатқа немесе абсолютті ақиқатқа қол жеткізуді армандаушылар, екі жақты жауабы бар күрделі сұрақтарға жалғыз жауап іздеушілер, сонымен мәсені тікелей сөзбен түсінуге қабілеті жетпейтін, көз алдына елестету арқылы ғана түсіне алатын ақыл-ой жүйесіне ие адамдар жатады. Жалпы кез-келген адам әртүрлі себептермен аз уақыт болса да манипуляцияның құрбанына айналуы ғажап емес. Сондықтан деструктивті діни ұйымдардың, жалған ақпараттың, манипулятивті әсерлердің құрбанына айналмас үшін, ДДҰ тартушылары қолданатын айла тәсілдерін жақсы білуіміз керек.

Десек те оптимистік ескерту бар: Жоғары аталған күрделі зорлық-зомбылықтардан кейін де тұлға егер бастапқыда қалыпты әлеуметтік жағдай орнатып, шынайы болса қоғамға қайтадан бейімделіп, қалыпты өмірге орала алады. Сондай-ақ қазіргі кезде деструктивті діни ұйым құрбандарына көмек көрсетуге барлық жағдайлар жасалған. Сондықтан отбасындағы әлеуметтік қатынастардың берік болуы өте маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. https://www.inform.kz/kz/ukk-kazakstanda-destruktivti-agymdy-ustanatyndardyn-sany-20-mynnan-asady_a3582690
2. Блэйлер Э. Руководство по психиатрии // пер.изд.А.С. Розенталь. – Берлин: Изд-во «Врач», 1920. – 536 с.
3. Кабакова М.П., Лазарева Е.А. Психологические методы контроля сознания и поведения в деструктивных культах // Журнал Известия НАН РК. – Алматы, 2013.
4. Аксакалова Ж.К., Кабакова М.П. Особенности психологической устойчивости молодежи к новым деструктивным религиозным течениям // Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии. – Алматы.: Қазақ университеті, 2015. – №3 (54).
5. Сыроваткин, Алексей. Деструктивное влияние нетрадиционных религиозных движений на духовную безопасность современного российского общества // Научная электронная библиотека, 2013.
6. Коченов М.М. Судебно психологическая экспертиза. – М., 1997. – 57 с.
7. Борчашвили И.Ш. ҚР ҚК-не пікірі Особенная (том 2). – Алматы: ЖетіЖарғы, 2015. – 520-521 стр.
8. Лири Т., Стюарт М. Технологии изменения сонания в деструктивных культах. Под ред. И. Митрофановой. Перевод с англ. – «Janusbooks», С-Пт: «Экслибрис», 2002. – 224 с.
9. Пашковиский В.Э. Религиозно-архаический бредовый комплекс (психопатология, нозологическая принадлежность терапевтическая динамика): автореф. дис...доктр. мед. Наук. Спб.. 2011.
10. Сербский В.П. Руководство к изучению душевных болезней. – М. : Студ.мед.изд. комис. им. Н.И. Пирогова, 1906.
11. Цой Р.А., Сим И.В., Молчанова Е.С. Отражение исторических событий в клинической картине параноидной шизофрении // Медицинская психология в России: электрон. науч.журн. – 2017. – Т. 9, №1(42). - [URL:http://mpri.ru](http://mpri.ru) (дата обращения: 25.01.2018).

Орынбаев Е.М.

докторант ЕУИК Нур-Мубарак Алматы, Қазақстан

ИСЛАМДАҒЫ ТАҒДЫРҒА СЕНІМ

Ислам діні мен басқа әлемдік діндерде тағдыр негізгі мәселелердің бірі болып табылады. Тағдыр мәселесі жөнінде көптеген пікірталастар бар, олардың шығуы діни мәтіндерді түсіну әдістерінің түрлілігі, ақылға артық жүгіну, сырттан келген пәлсапа немесе саяси-әлеуметтік факторлар, дінге іштей іріткі салу секілді т.б. құбылыстардың әсерінен деп айтуға болады. Тағдыр пенделердің іс-әрекеттеріне тікелей қатысты ұғым.

Исламның алғашқы кезеңіндегі ғұламалары тек Құранның шеңберінен аспаған болса, кейінгі кезеңдерде тағдыр туралы философиялық ойлар жасауды бастаған. Осы рухани қалау еркіне байланысты ислам дінінің ішінен бірнеше бағыттар пайда болған.

Бұл мәселеде Әбу Халифаның пікірі: «Адамның бойында бір күш бар. Ол күшті жақсыға да жаманға да қолдануға болады. Оны Алла тек қана жақсылыққа қолдануын қалайды». Барлық нәрсе Алланың тағдыры мен қазасы бойынша жүзеге асады.

Әл-Киндидің ойынша адам, ақылына қаншалықты көп жүгінсе, соншалықты еркін болады. Себебі, ақыл еркіндіктегі нәрсе. Ал нәпсіге немесе тәнге тәуелді болса ол соншалықты еркін бола алмайды. «Өлімсіздік» және «еркіндік» тек қана ақыл әлемінде бар. Олай болса ақылға жүгініп Алладан қорқып, өзімізді білімге және жақсы істерге арнауымыз керек. Әл-Кинди адам бостандығын ақылға жүгіндіреді. Ол түсінікті. Себебі жалпы діни түсінік бойынша нәпсі мен тәни құмарлықтар адамның құдай алдындағы міндетін атқаруға кедергі жасайды, яғни оның бұл жағынан еркін болуына кедергі жасайды. Бірақ ол бұл жерде ақылдың шектеулері мен тазалығы тұрғысына көңіл бөлмеген. Олай дейтініміз ақылдың өзі әр түрлі мақсаттарға бағытгала алатындығы. Ал әл-Ғазалидің пікірінше, рухани ерік-бостандықтың жүзеге асуында қызығушылық сезімінің болуы шарт. Адамның қызығушылығы болмаса бір істі ол таңдамайды, таңдаған күнде де істемеуі мүмкін. Бұл пікірмен толық келісуге болады, өйткені олар бірінсіз-бірі іске асырылмайтын үрдіс. Сондай-ақ

әр адамға қаласа иман етуіне, қаламаса иман етпеуіне қажетті ерік пен күш берген. Адамның таңдау ерік-жігерінің бар екендігіне дәлел ретінде мына аяттарды келтіруге болады: «Расында оған тура жол көрсеттік. Мейлі шүкіршілік қылсын, мейлі қарсы келсін»; «Оған екі жол көрсетпедік пе?»; «Әркім істеген ісі үшін жауап береді»; «Кім ізгі іс істесе, сонда өзі үшін. Ал кім жамандық істесе өзіне тән. Раббың құлдарына қиянат жасамайды». Пенделер болса, қай амалды жасауды өздері іштей қалайды (кәсб). Алла тағала құлдарының іс-әрекеттерін жаратады. Құранда Зумәр сүресінің 62-аятында: «Алла барлық нәрсенің жаратушысы» десе Саффат сүресінің 96-аятында «Алла сендерді де, сендердің амалдарыңды да жаратты», деп айтылған. Егер пенде өз ісін өзі жаратқанда, оларды қалауынша жасап, әр қалағанын жүзеге асыра алуы тиіс еді. Шынтуайтында пенде әр қалағанын жасай алмауда. Іс-амалдарын жасау күші (иститағат) істен бұрын емес, іс барысында құлдарға берілген. Егер пенде істі жасаудың алдында бұл күшке ие болған болса, Аллаға мұқтаж болмас еді. Ал Құранда пенделердің сәт сайын Аллаға мұқтаж екендіктері айтылған. Адам баласы да осы еркін қай жолда қолданғанына байланысты ақыретте жауапқа тартылады. Бүкіл осы түсіндірмелерге қарамастан жалаң көзбен күнге қарау мүмкін болмағанындай, тағдыр мен құлдардың іс-қимылы мәселесін де ақылдың толық шешуі мүмкін емес.

Тағдыр адамдардың іс-әрекетінің жаратылуына тікелей қатысты. Жалпы, адамдардың ерікті іс-әрекеттері турасында үш түрлі көзқарас бар. Матуриди көзқарасында пенделердің іс-әрекет, қимылдарын Алла жаратады, адамдар жүрекпен қалайды, ниет етеді. Мутазилиттер көзқарасында адамдар өз әрекеттерін өздері жаратады, яғни Алланың жаратуынсыз жүзеге асады. Ал жәбрия көзқарасы – осының қарама-қарсы жағы. Соңғы екі көзқарас шектен шығуда қарама-қайшылықтың екі тарабы болып табылады. Бұл қарама-қайшы екі мазхаб, яғни қадария мен жәбрия, қате алғышартқа жүгіну салдарынан пайда болды. Бұл қате алғышарт – бір қимылдың екі орындаушының күш-қуатымен жасалуын мүмкін емес деп табу. Олар бұны көрінетін әлемге сүйене отырып мүмкін емес деді, ал көрінетін нәрселер сезімдер арқылы білінбейтін ғайып нәрселерге тұжырым жасауда негіз болады.

Мутазилиттер пенделердің өз іс-әрекеттерін өздері орындауға күш-қуаты жететінін растайтын дәлелдерді алға тартып, пенделер өз әрекеттерін өздері жаратады, Алланың құдіретінен тыс екенін айтты. Бірақ кез келген әрекеттің

Алланың құдыретінен тыс қалуы мүмкін еместігін көрсететін басқа көптеген дәлелдерге көз жұма қарады. Жәбриә болса, іс-әрекеттердің Алланың құдіретімен жүзеге асатындығына және жарату құдіреті Жаратушыға ғана тән екендігіне айғақ болатын дәлелдерді ұстанып, іс-әрекет, қимылдарды Алла Тағала ғана жаратады, Одан басқа ешкімнің күш-қуаты Алланың құдіреті бағытталған іспен байланысуы мүмкін емес екенін айтты, Алладан басқа біреуде жаратушылық құдірет барлығына қарсы шықты. Осылайша барлық тірі жанның іс-қимылдарын еріксіз деп тауып, пенделердің өз іс-қимылдары бар екенін және оларды орындауға күш-құдіреті жететінін растайтын дәлелдерге қарамады.

Мутазилиттердің алғашқылары іс-қимылды орындаушыны «жаратушы» деп айтуға батылы бармайтын. Осы арқылы ақиқат ұстанушыларына сырттай болса да жақ болатын. Себебі ақиқат ұстанушыларының көзқарасында пенделер іс-қимылдарын бейболмыстан болмысқа шығаруын өздері жүргізеді. Бұл Әбу Әли әл-Джуббай¹ келгенге дейін еді. Ол ақиқат ұстанушыларына толық қарсы шықты. Жәбриә тобының тұжырымдары – кесімді дәлелдермен теріске шығарылады. Ол дәлел – Алланың сөзі: «Қалағандарыңды істендер...» (Фуссилат 40). Бұл аят дәлел ұстануы бірнеше тараптан.

Біріншіден: Алла Тағала іс-әрекет жасауға бұйырды. Бұйрық тек ерікті іс-әрекеттерді жасауға айтылады, еріксіз әрекеттерге айтылмайды. Мысалы ешкімге «ұзар», «ауыр», «ауруыңнан жазыл» деген секілді бұйрық айтылмайды. Себебі бұл іс-әрекеттер оның мүмкіндігінен тыс, шамасы да жетпейді.

Екіншіден: бұл аятта Алла Тағала іс-әрекетті пенделерге теліді. Асылында, іс-әрекет телінген нәрсе сол істі шынайы атқарушы болып табылады.

Үшіншіден: Алла Тағала «Қалағандарыңды істендер. Сөзсіз Алла, не істегендеріңді толық көруші» (41:40) аяты арқылы пенделердің қалау, еркі барлығын бекітті. Бұл пенделерге ерікті бекіту аяты. Себебі ерікті пенде өз ісін қалағанынша жасайды, бірақ бұл жердегі «ерік» шарифат шеңберіндегі мүмкіндік, күш-шама жағынан болып тұр, жалпылама тура мағынасында емес. Өйткені еркінде бола тұра пенде қаласа да күпірлік пен күнәларды жасауына болмайды.

¹ Мухаммед ибн Абдулаухаб ибн Салам әл-Жуббай, һижра б/ша 235-303 жылдар аралығында өмір сүрді. Мутазилиттердің көсемі. Басра қаласында дүниеден өтті.

Осы арқылы «қалағандарыңды істеңдер» аятындағы бұйрық қалау ерікті бекітуге, мүмкіндік беруге арналғандығын білеміз, алайда жалпылама айтылмаған. Ал «жақсылық жасаңдар, әрине құтыласыңдар» (22:77) аятындағы бұйрық жалпылама, әрі тура мағынада берілген, себебі егер жақсылық сөзінен «парыз» мақсат етілген болса, онда бұйрықтың міндеттеу екендігінде күмән жоқ. Егер «еріктілік, рұқсат ету» мақсат етілсе, онда бұйрық рай ауыспалы мағынада қолданылып тұр (яғни, «жақсылықты қаласаң жаса» мағынасында). Екінші аяттағы бұйрық райдың бірінші аяттағы бұйрық райдан өзгешелігі: біріншіде бұйрық ескерту, қорқыту үшін айтылған. Екеуі пенделерге іс-әрекетті, қимылды бекітуде бірдей екені көрінбейді ме?! «Міне, солар – жаннаттықтар, олар істеген игілікті істерінің қарымтасы ретінде онда мәңгі қалады» (46:14). Осы аятта Алла Тағала пенделердің жасаған істерінің қарымтасы болатынын айтты. Егер олар жасайтын іс-әрекеттерінде еріксіз болса, онда еріксіз іс-әрекеттің қарымтасын алғандары дұрыс болмас еді. Аятта пенделерге «істеуші» атауын берді және іс-әрекетті оларға теліді.

Сонымен қатар мутазилиттер бір істің екі тараптың күш-қуатымен жасалуының мүмкін еместігін айтады. Болмысқа шығып пайда болмас бұрын бір заттың екі не одан да көп тараптың бірінің күш-қуатымен пайда болу ықтималдығы бар. Қағазға сызатын сызықты мысалға алсақ. Ол Зейдтің сызуымен пайда болуы ықтимал немесе оның орнына Амрдың сызуымен пайда болуы да ықтимал. Егер бұл сызық пайда болса, тек біреуінің ғана сызуымен пайда болды. Пайда болғаннан кейін іс-әрекетті орындаушысының өзгеру ықтималдығы жойылады. Пайда болғанға дейін орындаушының өзгеруі ықтимал еді. Осыны бекіткен соң, Зейдтің сызуы Алланың жаратуымен орындалса, оның пайда болуы Алланың жаратуымен болды дейміз. Алла жаратқаннан кейін, қалайша пенденің ниетімен болмақ?! Бұл сөздерің мүмкін емес жағдайға алып барады, ол – бар нәрсені пайда қылу.

Көзге көрінетін нәрселер сезімнен тыс ғайып нәрселердің өлшемі саналады. Бір істің екі тараптың күшімен жасалуының мүмкін еместігі көру, тәжірибе арқылы белгілі. Мысалы, үйді бір құрылысшы тұрғызып қойған соң, екіншісі адамның тұрғызуы мүмкін емес. Сол секілді пенделердің іс-әрекеттері жарату арқылы орындалып қойған соң, олардың ниет етуі арқылы орындалуы мүмкін емес. Мүмкін еместік деректі және дерексіз ұғымдарда да өзгермейді. Мысалы қарама-қайшы екі нәрсенің бір жерде жиналуы екі жағдайда да мүмкін

емес (адамның бір мезетте отыруы және тұруы, адамның бір уақытта ақылды және ақылсыз болуы).

Пендеде жаратушы күш-қуат бар екенін дәлелдеу мүмкін емес. Біріншісі: Жарату құдіретін Алладан басқаға таңу мүмкін емес. Оған бірнеше дәлел бар. Оның бірі автор кітапта айтып өткендей: Жаратушылық күштің болуының шарты – жаратушының жаратылысты толық білу қажеттігі. Пайда болу шарты орындалмаса, ол нәрсенің болуы мүмкін емес. «Жаратушы білмейді ме?!» (67:13). Бұл аятты дәлел ретінде ұстану себебі: адамдардың іс-әрекеттері Алланың жаратуынан. Алла «Сөздеріңді жасырсаңдар немесе әшкерелесеңдер де, Алла көңілдегіні толық біледі» осы аят арқылы адам жүрегінде жасырып қалғанын, сондай-ақ ашық айтқанын да білетінін хабарларды. Содан кейін «Жаратқан білмейді ме!?!» аяты арқылы жаратушы екенін баяндады. Өзінің жаратушы екенін жаратылған нәрсе жөнінде толық білімімен байланыстырды. Жаратқанның білмеуін елестету мүмкін бе?! Дәлел қолдануда әрдайым анығырақ нәрсеге сүйенеді. Ешкім де істердің Аллаға мәлім екеніне күмән келтірмейді. Алла бұны білуін оларды жаратуымен байланыстырды. Әр жаратушы өзінің жаратқанын толық білуі керек, Алла жаратылысты толық білетінін оларды жаратқандығын айту арқылы дәлелдеді. Егер өзінің жаратқандары жөнінде білмейтіннің жарату құдіретінің бар екені мүмкін болса, білетіндігі арқылы дәлелденбейтін нәрсені білетіндігімен дәлелдеу даналық болмас еді.

Жаратылғандардың пайда қылу, жоқтан бар етудің қалай орындалатыны жайлы білімі жоқ. Оларда өздерінің іс-әрекеттерінің жақсы не жаман екендігі жайлы нақты, айқын білім жоқ. Кейбір жасап жатқан жаман істерін жақсы деп ойлайды, ал кейбір жақсы істерді жаман деп ойлайды. Мысалы, кәпір адам күпірлікті жақсы, ізгі іс деп сеніп, исламды жамандық деп сенеді. Сондай-ақ олар істерінің қандай жағдайда, қанша мөлшерде орындалатынын да білмейді. Жаратудың басты шарты – білім, шарты орындалмаса іс те орындалмайды.

Қалау, ерік, тағдыр адам тіршілігінің маңызды, мәнді ұғымдар болып саналады. Таңдау еркіндігі арқылы әрекеттене отырып, адам тәжірибесін байытады, өзін көрсету мүмкіндігіне ие болады. Олар өз еркімен әрекет етіп, ойлай алатын мүмкіндіктен тұрады. Еркіндік үшін алғышарт қажет, адам өз әрекетінде еркін, соңғы нәтижесінде қажеттіліктен тәуелді. Қазіргі таңда саяси және рухани өмірдің орталығында жауапкершілік, ерік тағдыр мәселесі болып

табылады. Еркіндік бізді күреске итермелейді, адамдық қуаныш пен ләззаттан бас тартуға сүйрейді. Қайғыру, тәуекел, жеңіліс арқылы болған еркіндіктің өзі өмірімізді жақсы ете алады. Ертеден-ақ ерік табиғаты жөнінде бір-біріне қарама-қарсы екі көзқарас материалистік және идеалистік көзқарастар қалыптасты. Материалистік ілім тұрғысынан алып қарасақ, адамның ерік бостандығы – себепті байланыстылыққа, детерминизм ұстанымына бағынатын бостандық. Қиыншылықтарды жеңіп шығу да – ерік бостандықтың бір көрінісі. Идеалистер ерікті ми қызметімен де, қоршаған ортамен де байланысы жоқ рухани күш деп санайды. Олар ерікті біздің санамыздың нұсқаушылық, қызмет атқаратын жоғары агенті деп санайды. Ерік ешкімге және ешнәрсеге де бағынбайды. Ол еркін. Олардың пікірінше, адам кез келген жағдайда ешкіммен есептеспей-ақ өзінің ойына келгенін істей алады. Ол еркін әрекет етеді. Басқаша айтқанда, адам не тілесе соны істейді, қалауына қарай қылық жасайды. Бәрі оның ерікті еркіне байланысты.

Ерік туралы, пешенеге жазылған тағдыр туралы діни көзқарастарға жүгінсек Ирада-и-жузия Алла құлдарына бір нәрсені істеу немесе істемеуде берген қалау және таңдау еркіндігі. Алдын ала адам жаннатқа немесе тозаққа баратынын білмейді, сондықтан жақсы амалдар жасап, үміттенеді, өз тағдырын алдын ала білмегені үшін жақсылыққа үміт етіп, құлшылыққа баруы өзі үшін абзал. Алла тек нұсқаушы, ал орындаушы адам – өз еркі өзінде бір жағдайды өзгерткісі келсе, ол да өз қолында, діни тұрғыда көп нәрсе ниетке байланысты, ниеті түзу адам жолы да ашық. Тағдыр сөзінің діни ұғымдағы этимологиясы Алланың алдын ала білген ғылымы мен даналығының талабы бойынша бүкіл тіршілікке арнап өлшеген мөлшері. Тағдыр – араб тіліндегі «қадар» сөзінен шығып, «өлшеу, бір нәрсені белгілі бір өлшем бойынша жарату, белгілеу» ұғымдарын білдіреді. Ал, діни терминологиядағы мағынасы әлем жаратылғаннан бастап, болмыста болатын бүтін құбылыстар мен жаратылыстардың қашан болатындығын, мезгілін, орнын, мекенін, ерекшеліктері мен сипатын Алланың ежелден, яғни әу бастағы ілімімен белгіленіп, өлшеніп қоюымен байланысты. Басқа мұсылман жұрттары сияқты қазақ халқы да иман шарттарының бірі жақсылы-жаманды тағдырдың бір Алладан болатынына шүбәсіз сенеді. Осы орайда, біз қазіргі қазақ поэзиясында өзіндік қолтаңба қалдырып жүрген ақындардың өлеңдерін қарастыра отырып зерттеу жүргіздік. Тағдыр көп ретте адам еркінен тыс болатын оқиға барысы,

түрлі жағдайдың тоғысу салдары, өмірдің адамның мойнына артқан жүгі деген секілді түсініктер ретінде танылады. Ал, сол жүкті әркім әрқалай қабылдайды. Біреулер маңдайдағы жүкті көтере алмай жатса, өз өкініші мен өкпесін өмірден, тағдырдан көреді. Қазақ ұлтының танымында адам баласының өміріндегі сәтсіздіктердің көбі «тағдырға» байланысты. Ақын-жыраулар поэзиясында адам баласы «тағдыр алдындағы шарасыздықты» тек күйіне бермей үлкен парасатпен қабылдап, ажал, қаза, өлім атты құбылыстардың адам баласының және өзге де тіршілік иесіне ортақ екенін жырға қосу арқылы өздерін-өздері және кейінгі ұрпақтың сабырға шақыратынын парасат пайымының өте жоғары екенін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Құран Кәрім. қазақша сөзбе-сөз мағынасы. ҚМДБ. - А., 2014.
2. Намазбаева А.Ш. Психология. – Алматы, 1998.
3. Ихия улум ад-дин. Әл-Ғазали. Каир, 2000ж.
4. Жолдыбайұлы Қ. Имани гүл. – Алматы: Дәуір, 2012.
5. Есім Ғ. Адам-зат. Астана: Раритет, 2002.

ПОЛИТОЛОГИЯ

Регионалните политически процеси

Залесский Борис Леонидович

Белорусский государственный университет

БЕЛАРУСЬ – ИТАЛИЯ:

РЕЗЕРВ – НАУЧНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО

Италия относится к числу важных торговых партнеров Республики Беларусь в Европейском союзе. Объем взаимной торговли между странами в 2018 году вырос еще на 15 процентов, вплотную приблизившись к одному миллиарду долларов. И хотя белорусские поставки на итальянский рынок велись по 188 товарным позициям, «наибольшую долю в белорусском экспорте заняли калийные удобрения, металлопродукция, мебель, лесоматериалы» [1]. Задача, которую сегодня решают стороны в плане развития двусторонних отношений, заключается в максимальном расширении векторов сотрудничества по реализации совместных проектов. Речь об этом шла, в частности, на втором заседании межправительственной белорусско-итальянской комиссии по экономическому сотрудничеству, состоявшемся в июне 2019 года в Риме, на котором стороны «условились о реализации ряда конкретных шагов, призванных придать дополнительный импульс развитию двустороннего сотрудничества в сферах взаимного интереса» [2], в том числе и в научно-технологической сфере.

В декабре 2019 года Государственный комитет по науке и технологиям Беларуси и Министерство просвещения, университетов и исследований Италии договорились о проведении первого заседания совместной белорусско-итальянской комиссии по сотрудничеству в области науки и технологий. В рамках этого заседания будет подписана исполнительная программа двустороннего сотрудничества и утвержден график проведения первого конкурса совместных белорусско-итальянских научно-технических проектов на 2020-2021 годы. Активизация научно-технического сотрудничества Беларуси и

Италии связана, прежде всего, с тем, что «в официальном вестнике нормативно-правовых актов Италии “Gazzetta Ufficiale” 21 октября 2019 года опубликован закон о ратификации соглашения между правительствами Беларуси и Италии о сотрудничестве в области науки и технологии» [3], что означает завершение итальянской стороной внутригосударственных процедур по вступлению в силу этого документа.

Напомним, что научное взаимодействие между Беларусью и Италией началось с подписанного еще в 1994 году Соглашения о сотрудничестве в области культуры, науки, технологий, образования, молодежной политики, средств массовой информации, прав человека, спорта и туризма, которое предусматривало создание Совместной комиссии для формирования и координации выполнения программ сотрудничества. В июне 2011 года стороны приняли уже актуализированное межправительственное соглашение о сотрудничестве в области науки и технологий, которое создало «рамочные условия для развития долгосрочных контактов между научными, научно-производственными организациями и предприятиями двух стран, включая возможности и условия обмена научно-технической информацией» [4]. С той поры сторонами было подписано немало документов на уровне научных институтов и университетов.

В частности, в 2009 году Национальная академия наук Беларуси и крупная итальянская компания “Финмекканика” приняли Протокол о намерениях по сотрудничеству в области высоких технологий, которым закрепили создание семи рабочих групп по: 1) средствам обработки мультиспектральных и радарных снимков, а также цифровых карт местности для оперативного мониторинга территорий и выделения заданных классов объектов; 2) разработке новых методов и программного обеспечения для решения различных задач машинного зрения и обработки биомедицинских изображений; 3) разработке и созданию инфраструктуры, методов и систем медицинских телеконсультаций; 4) автоматизированным системам регулирования дорожного движения в больших городах; 5) созданию терминала на территории Беларуси для приема радиолокационных данных со спутников; 6) созданию системы спутниковой связи на белорусских орбитальных позициях; 7) сотрудничеству «в области систем видения в условиях ограниченной прозрачности атмосферы» [5].

В декабре 2019 года белорусская и итальянская стороны договорились значительно активизировать научно-техническое и инновационное сотрудничество в сфере информационно-коммуникационных технологий, медицины, энергетики, новых материалов, в том числе в рамках программы Европейского союза “Горизонт 2020”. Пока же «белорусские ученые и специалисты совместно с партнерами из Италии участвуют в 11 проектах программы Европейского союза по науке и инновациям “Горизонт 2020” с общим бюджетом более 1 млн 160 тыс. евро» [6]. Но есть все основания полагать, что в тесной кооперации с итальянской стороной в Беларуси смогут значительно расширить тематику совместных фундаментальных и прикладных проектов по актуальным направлениям, в числе которых следует отметить и те, речь о которых шла на проходившем в октябре 2019 года в Минске третьем Итало-Белорусском форуме по зеленой экономике, – «строительство умных городов, внедрение энергоэффективных технологий в гражданском и промышленном строительстве, сельском хозяйстве» [7].

Литература

1. Итоги рабочего визита в Италию [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <https://www.024.by/2019/02/itogi-rabochego-vizita-v-italiyu/>
2. Об участии заместителя Министра иностранных дел Беларуси Е. Шестакова в заседании Межправительственной Белорусско-Итальянской комиссии по экономическому сотрудничеству [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: http://mfa.gov.by/press/news_mfa/b053842964a85150.html
3. Беларусь и Италии проведут конкурс совместных научно-технических проектов [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <https://www.belta.by/society/view/belarus-i-italija-provedut-konkurs-sovmestnyh-nauchno-tehnicheskikh-proektov-368825-2019/>
4. Беларусь и Италия подписали межправительственное соглашение о сотрудничестве в области науки и технологий [Электронный ресурс]. – 2011. – URL: <http://belisa.org.by/ru/news/stnews/international/aa92ba2301d108c5.html>
5. Италия [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: http://www.philosophy.by/belarus-eu/a_102_r.html
6. Беларусь и Италия активизируют сотрудничество в рамках программы Евросоюза “Горизонт 2020” [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: http://www.gknt.gov.by/news/2019/belarus_i_italiya_aktiviziruyut_sotrudnichestvo_v_ramkakh_programmy_evrosoyuza_gorizont_2020/
7. Беларусь и Италия намерены значительно увеличить взаимный товарооборот [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/belarus-i-italija-namereny-znachitelno-uvelichit-vzaimnyj-tovarooborot-364968-2019>

Залесский Борис Леонидович

Белорусский государственный университет

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ

И ВЫЗОВЫ В ИНФОРМАЦИОННОЙ СФЕРЕ

Глобальная цифровизация, свидетелями которой все мы являемся сегодня, стремительно меняет окружающий нас мир, вторгаясь в том числе и в информационно-медийную сферу. При этом новые технологии влияют не только на характер творческого труда современных журналистов, но и актуализируют ряд вызовов и угроз, на которые журналистское сообщество должно реагировать. На проходившей в Минске в декабре 2019 года международной научно-практической конференции “Безопасность и устойчивое развитие: теория и практика в условиях цифровой трансформации” отмечалось, что «ведущие игроки информационного поля сейчас спешно выстраивают линии обороны. При этом если несколько лет назад в информационной сфере доминировали темы свободы торговли и прав человека, то сейчас вопрос безопасности является доминантным» [1]. Не может не тревожить также очевидная милитаризация информационного пространства в ряде стран, оказывающая деструктивное воздействие на других участников медийно-информационной сферы.

Учитывая все эти вызовы и угрозы, в Республике Беларусь в 2019 году был выдвинут ряд инициатив, направленных на урегулирование вопросов глобальной информационной безопасности. В частности, в марте была утверждена Концепция информационной безопасности страны, в которой говорится об информационном суверенитете, как о новом подходе к обеспечению информационной безопасности, и об информационном нейтралитете, как о форме государственно-ответственного поведения и самоограничения на использование деструктивных технологий в ущерб другим государствам. Если говорить точнее, то информационный суверенитет в Беларуси будет достигаться путем формирования системы правового регулирования отношений в информационной сфере, обеспечивающей безопасное устойчивое развитие, социальную справедливость и согласие. В

рамках этого подхода должно быть обеспечено развитие национальных средств массовой информации и телекоммуникаций, воспитывающих и стимулирующих в обществе «критическое отношение к проявлениям неуважения национальных устоев, традиций и нарушениям норм морали и права в информационной сфере, нетерпимость к дезинформации, информационным манипуляциям и иным неявным информационно-психологическим воздействиям» [2].

При этом в международных отношениях информационный суверенитет белорусского государства должен обеспечиваться, базируясь на принципе информационного нейтралитета. Суть его сводится к тому, что, отстаивая собственные национальные интересы в информационной сфере с использованием всех имеющихся сил и средств, белорусская сторона нацелена на проведение миролюбивой внешней информационной политики, уважение общепризнанных и общепринятых прав любого государства в данной сфере, исключение инициативы «вмешательства в информационную сферу других стран, направленного на дискредитацию или оспаривание их политических, экономических, социальных и духовных стандартов и приоритетов, а также нанесения вреда информационной инфраструктуре каких бы то ни было государств и участия в их информационном противостоянии» [2]. Важным для представителей журналистского сообщества в этом контексте представляется содержащееся в Концепции информационной безопасности Республики Беларусь положение о том, что в целях обеспечения политики информационного нейтралитета необходимо повышать степень присутствия Беларуси в мировом информационном пространстве и расширять международный информационный обмен.

Иными словами, существующие угрозы безопасности указывают на необходимость расширения межгосударственного сотрудничества и повышения взаимного доверия в информационной сфере. Исходя из актуальности этой проблемы, белорусская сторона в сентябре 2019 года на международной конференции высокого уровня в Минске «Борьба с терроризмом при помощи инновационных подходов и использования новых возникающих технологий» предложила сформировать «пояс цифрового добрососедства», направленный на разрядку напряженности в информационной сфере. По мнению Президента Беларуси А. Лукашенко, «ключевыми элементами таких договоренностей могли бы стать идеи цифрового суверенитета и нейтралитета, которые в первую

очередь будут гарантировать невмешательство стран в информационные ресурсы друг друга» [3].

Важным аспектом выполнения этой инициативы является последовательное развитие партнерских отношений Республики Беларусь в рамках таких международных форматов, как Организация Объединенных Наций, Содружество Независимых Государств, Организация Договора о коллективной безопасности, Союзное государство, Шанхайская организация сотрудничества, Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе, а также двусторонних отношений как на уровне государств, так и их регионов. При этом «одним из резервов безопасности, еще не задействованным в полной мере, является ресурс аналитических и экспертных сообществ, которые обладают уникальным исследовательским потенциалом» [4]. Надо полагать, что свой вклад в развитие отдельных направлений анализа резервов безопасности в информационной сфере могли бы внести и представители международного сегмента белорусской журналистики. Особенно в том, что касается борьбы с фейковой информацией, методологии ответственного поведения в информационно-медийной сфере, способов верификации информации в интернете.

Литература

1. Наступательный потенциал в информационной сфере уже сформирован в некоторых государствах – Макаров [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <https://www.belta.by/society/view/nastupatelnyj-potentsial-v-informatsionnoj-sfere-uzhe-sformirovan-v-nekotoryh-gosudarstvah-makarov-371838-2019/>
2. Концепция информационной безопасности Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <http://president.gov.by/uploads/documents/2019/1post.pdf>
3. Участие в международной конференции по борьбе с терроризмом [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/uchastie-v-mezhdunarodnoj-konferentsii-po-borbe-s-terrorizmom-21910/
4. Построение надежной системы безопасности только силами государства невозможно – Вакульчик [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <https://www.belta.by/society/view/postroenie-nadezhnoj-sistemy-bezopasnosti-tolko-silami-gosudarstva-nevozmozhno-vakulchik-371768-2019/>

ЗАКОН

Рудковська В.Р.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Відповідно до положень Закону України «Про захист персональних даних» склад та зміст персональних даних мають бути відповідними, адекватними та ненадмірними стосовно визначеної мети їх обробки [3]. Згідно з частиною 2 статті 24 Кодексу законів про працю при укладенні трудового договору громадянин зобов'язаний подати паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку, а у випадках, передбачених законодавством, - також документ про освіту (спеціальність, кваліфікацію), про стан здоров'я та інші документи [1]. Крім того, встановлюється заборона на вимагання деяких відомостей та документів, зокрема відомості про їх партійну і національну приналежність, походження, реєстрацію місця проживання чи перебування та документи, подання яких не передбачено законодавством [1]. Таким чином, роботодавець не має право вимагати персональні дані від працівника, які не є надмірними щодо мети їх обробки.

Серед законних цілей, які може переслідувати роботодавець варто вказати виплату заробітної плати, сплату податків та зборів, подання відомостей до уповноважених органів державної влади, зокрема Державної служби зайнятості України. Крім того, протягом усього часу роботи на підприємстві працівник самостійно може надавати різні документи для отримання додаткових гарантій у сфері праці, зокрема йдеться про надання відомостей про стан здоров'я, індивідуальної програми реабілітації, документи для підтвердження статусу одинокої матері тощо. У зв'язку з цим особливої уваги набувають процедури захисту персональних даних на підприємстві, а також можливість притягнення до відповідальності роботодавця.

Законом України “Про захист персональних даних” передбачається, що зберігання персональних даних передбачає дії щодо забезпечення їх цілісності та відповідного режиму доступу до них [3]. Наразі Законом України “Про захист

персональних даних” передбачено, що в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, а також у володільцях чи розпорядниках персональних даних, що здійснюють обробку персональних даних, яка підлягає повідомленню, створюється (визначається) структурний підрозділ або відповідальна особа, що організовує роботу, пов’язану із захистом персональних даних при їх обробці [3].

Відповідно до положень Регламенту Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв’язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) у певних визначених випадках передбачається впровадження посади співробітника з питань захисту даних. До обов’язків даного працівника належить консультування та надання рекомендацій володільцю стосовно обробки персональних даних, здійснення моніторингу відповідності локальних документів володільця, зокрема політик, вимогам Загального регламенту про захист персональних даних, співпраця з наглядовим органом тощо [4].

У Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради з прав людини за 2018 рік зазначається, що за результатами моніторингу Уповноваженим дотримання права на приватність серед встановлених порушень Закону України «Про захист персональних даних» є: недодержання вимог частини третьої статті 10 щодо отримання від працівників зобов’язань не допускати розголошення у будь-який спосіб персональних даних, які їм було довірено або які стали відомі у зв’язку з виконанням професійних чи службових або трудових обов’язків, крім випадків, передбачених законом [5].

Враховуючи недосконалість законодавства у сфері обробки та захисту персональних даних, відсутність переліків даних, які належать до персональних даних, значний вплив міжнародних актів на діяльність національних суб’єктів господарювання запровадження посади відповідального за обробку персональних даних видається необхідною для дотримання прав та законних інтересів суб’єктів персональних даних, а також вимог та стандартів у даній сфері. Також варто зазначити, що чинним законодавством не висуваються вимоги до уповноваженої особи у сфері обробки персональних даних, зокрема відсутні вимоги щодо освіти, підтвердження проходження семінару тощо. З іншого боку, відсутні державні програми для підвищення кваліфікації у сфері

обробки персональних даних, зокрема вразливих персональних даних. Також відсутня єдина сертифікаційна програма, після закінчення якої б надавали документ, який підтверджував, що особа опанувала необхідні знання для здійснення функції нагляду за дотриманням законодавства у сфері обробки персональних даних на підприємстві.

Наразі, відповідно до статті ст. 188³⁹ Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачена адміністративна відповідальність за недодержання встановленого законодавством про захист персональних даних порядку захисту персональних даних, що призвело до незаконного доступу до них або порушення прав суб'єкта персональних даних [2]. Вчинення вказаних протиправних дій тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності - від трьохсот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Тобто, суб'єкти господарювання повинні будуть сплатити від 5 100 грн до 17 000 грн. Варто зазначити, що вказаний розмір санкції не є достатнім для здійснення превентивної функції юридичної відповідальності та не є запорукою дотримання законодавчих вимог щодо обробки персональних даних. Проте, варто зазначити, що додаткові санкції можуть бути застосовані до суб'єктів господарювання, які підпадають під дію Загального регламенту про захист даних. Так, статтею 83 Загального регламенту про захист даних передбачається диференціація санкцій, які можуть бути застосовані за порушення положень Загального регламенту про захист персональних даних. Зокрема, за недотримання вимог обробки персональних даних дитини передбачається накладення адміністративного штрафу сумою до 10 000 000 євро або, у випадку підприємства, до 2% від загального глобального річного обігу за попередній фінансовий рік залежно від того, яка сума є вищою [4].

Таким чином, відсутність належної кваліфікації у осіб, які є відповідальними за обробку персональних даних працівників (у тому числі вразливих персональних даних), витребування додаткових персональних даних, надання яких не передбачено чинним законодавством, фрагментарність законодавства у сфері обробки персональних даних призводять до наявності порушень та зловживання персональними даними працівників.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. // Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1- 212-21) від 07.12.1984 р. // Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

3. Про захист персональних даних : Закон України від 1 липня 2010 р. // Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

4. Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 р. : регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС). // Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16.

5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина». – URL: <http://www.univ.kiev.ua/content/upload/2019/-697223196.pdf>.

Швецъ К.С.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьман

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) У СФЕРІ ПРАЦІ

Однією з основних причин порушення трудового законодавства в Україні є недостатність і неякісність нагляду (контролю) за дотриманням нормативних вимог у сфері праці суб'єктами господарювання.

Відповідно до статті 43 Конституції України держава створює умови для здійснення громадянами права на працю [с. 43, 1].

Саме державний нагляд (контроль) за додержанням законодавства про працю є важливими способами захисту трудових прав працівників, гарантією забезпечення законності в трудових відносинах.

Важливість наглядової й контрольної діяльності щодо використання роботодавцями найманої праці зумовлюється багатьма чинниками, зокрема:

- низьким рівнем правової культури серед роботодавців;
- поширенням неофіційної зайнятості, коли використання праці відбувається поза впливом трудового законодавства тощо.

Окрім цього, існує багато випадків несвоєчасної або неповної виплати заробітної плати, ігнорування закону у сфері охорони праці, незаконного звільнення з роботи. Тому здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері підприємництва Державною службою з питань праці є досить важливим. Але наразі дане питань є досить проблемним, адже, як відомо, Шостим апеляційним адміністративним судом було прийнято постанову у судовій справі № 826/8917/17, якою задоволено позовну заяву та визнано нечинною постанову Кабінету Міністрів України «Про деякі питання реалізації статті 259 Кодексу законів про працю України та статті 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 26.04.2017 р. № 295 (далі - постанова № 295). Саме дана постанова регулювала здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю.

В свою чергу Кабінет Міністрів України своєю постановою від 21 серпня 2019 р. № 823 (далі - постанова № 823) затвердив новий Порядок здійснення державного контролю та нагляду за додержанням законодавства про працю. Слід зазначити, що дані постанови є майже ідентичними. Головною проблемою залишилось те, що перш за все при затвердженні нового порядку здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю не були враховані невідповідності законодавства через, які суд визнав нечинним порядок, який діяв раніше. Зокрема, відповідно до статті 2 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» заходи контролю здійснюються органами державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення у встановленому цим Законом порядку з урахуванням особливостей, визначених законами у відповідних сферах [с. 2, 2], але як і було раніше новий порядок не відповідає багатьом положенням рамкового закону, в результаті виникає багато неузгодженостей та колізій, що породжує проблеми здійснення державного нагляду (контролю) посадовими особами Державної служби з питань праці.

Наступною проблемою, яку слід зазначити є те, що у постанові № 823 також здійснюється посилення на Конвенцію Міжнародної організації праці № 81 1947 року про інспекцію праці у промисловості й торгівлі та Конвенцію Міжнародної організації праці № 129 1969 року про інспекцію праці в сільському господарстві, але норми даних Конвенцій не поширюються на відносини, які передбачені в даній постанові, і саме це було однією із причин визнання нечинною судом постанову № 295.

Ще однією проблемою нового порядку є те, що він також наділяє повноваженнями здійснювати заходи контролю за додержанням законодавства про працю інспекторів праці виконавчих органів міських рад міст обласного значення та сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад [п. 2, 3]. Дане положення суперечить Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», які не передбачають жодних повноважень виконавчих органів міських рад міст обласного значення та об'єднаних територіальних громад на здійснення ними державного нагляду (контролю).

Орган державного нагляду (контролю) не може здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, якщо закон прямо не уповноважує такий орган на здійснення державного нагляду (контролю) у певній сфері господарської діяльності та не визначає повноваження такого органу під час здійснення державного нагляду (контролю) [с. 4, 2].

Якщо здійснити аналіз двох постанов, одна з яких була визнана судом нечинною, то можна дійти висновку, що їхні положення дублюються, і є цілком логічним те, що до суду вже надійшла нова позовна заява про визнання протиправною постанову № 823 Кабінету Міністрів України, якою було затверджено нові порядки перевірок для Державної служби з питань праці. Окрім цього, разом із позовом до суду надійшла заява про його забезпечення, в якій позивачі просять зупинити дію оскаржуваної постанови. Наразі дана справа призначена до судового розгляду [7]. І якщо суд задовольнить даний позов, то знов виникне необхідність в розробленні та затвердженні нового порядку.

Таким чином, порядок здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері підприємництва Державною службою з питань праці наразі викликає багато спірних питань, які необхідно врегулювати.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws//main/254к/96-вр>.
2. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 5 квітня 2007 р. // Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16>.
3. Деякі питання здійснення державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 823. // Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2019-п>.
4. Деякі питання реалізації статті 259 Кодексу законів про працю України та статті 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2017 р. № 295. //

Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/295-2017-п>.

5. Конвенція Міжнародної організації праці N 81 1947 року про інспекцію праці у промисловості й торгівлі: Міжнародний документ від 11 липня 1947 р. // Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_036.

6. Конвенція Міжнародної організації праці N 129 1969 року про інспекцію праці в сільському господарстві: Міжнародний документ від 25 червня 1969 р. // Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9903_114.

7. Офіційний сайт Судову влади України. – [Електронний ресурс]. – URL: <https://court.gov.ua/fair/>.

История на държавата и правото

Кубенов Г.М.

Докторант

Варненският Свободен Университет «Черноризец Храбър»

НЕПРИКОСНОВЕННОСТЪ ЧАСТНОЙ ЖИЗНИ В СВЕТЕ ЕСТЕСТВЕННО-ПРАВОВОЙ КОНЦЕПЦИИ

При исследовании проблемы прав человека, принято считать, что первенство принадлежит идее права, существом которого являлись естественные права. Если брать данный постулат за основу, при исследовании права на неприкосновенность частной жизни, вполне закономерно возникает вопрос, можно ли его определить как естественное право человека?

Говоря о естественных, неотъемлемых правах личности, мы подразумеваем под ними, те права, которые направлены на удовлетворение жизненно важных потребностей и имеют решающее значение для его формирования. Имея социально-духовную сущность, эти права важны для жизнедеятельности человека. Базовой основой естественных прав человека является – право на жизнь. Право на жизнь для человека есть самое первичное его право. Жизнь с позиции права, признается высшей ценностью, о чем подтверждает и последовательность выражения остальных прав. Не случайно, Конституция РК, в статье 1 закрепило именно этого право. Это мы наблюдаем и в Европейской конвенции о правах человека.

Можно утверждать, что право на жизнь – это первооснова всех прав человека и гражданина, имеющая двух аспектное выражение. С одной стороны, оно является правом человека на абсолютно свободное распоряжение своей жизнью, с другой, это право человека на свободу от всех незаконных посягательств на нее. А, все остальные права, свободы и обязанности, так или иначе, объединены данным стержневым правом. Как справедливо отмечал А.К. Котов: «Неразрывной с первичным правом человека на жизнь должна признаваться столь же первейшая его естественная обязанность перед обществом, организованным в государство, подчиняться установленному правопорядку, соблюдать правила человеческого общежития» [1, с. 7].

Соответственно, можно признать, что и неприкосновенность частной жизни, базируется на праве на жизнь. Об этом, пишет и А.В. Кротов: «Можно с уверенностью сказать, что без жизни, без реализации права на жизнь не может быть и частной жизни человека» [2, с. 28].

Думается, что рассматриваемое право на неприкосновенность частной жизни производно от естественного права на жизнь, поскольку является неотъемлемый его компонентом. Полагаем, данная взаимосвязь была сформирована в русле естественно-правовой теории, и создает основу современной концепции прав человека.

В юридической науке, нет устоявшегося мнения в вопросах философско-правовой природы прав человека. Поэтому у естественно-правовой теории, имеются как сторонники, так и противники.

На сегодняшний день, исследователи все чаще обращаются к естественно-правовой теории и сходятся во мнении, что права и свободы человека являются юридической формой естественного права и как соотношение содержания и формы охватывают юридическим закреплением лишь основную часть естественных прав [3, 15].

Право отождествляется с категорией свободы у многих исследователей естественных прав, видимо из-за возможности выбора варианта поведения. Соответственно, основу человеческой природы, его стержень можно обозначить категорией «свободы». Поэтому, вполне логично, что права человека – это проявление свободы во всех сферах его жизнедеятельности. Конечно, не все так однозначно. Категория свободы в праве, вызывает много рассуждений и споров до сих пор. Как удачно отметил В.С. Нерсесянц, свобода при всей кажущейся простоте - предмет сложный и для понимания, и тем более для практического воплощения в формах, нормах, институтах, процедурах и отношениях общественной жизни [4, с.23].

Тем не менее, можно считать, что право направлено на реализацию свободы личности, оно придает ей обеспеченность и определенность. Человек, получив свободу для проявления своего естества, способен делать выбор и принимать решения, руководствуясь не установленными императивными правилами, а идеальными представлениями, основанными на моральных ценностях своего внутреннего мира. Можно признать справедливость высказываний философа Николая Бердяева, что свобода человеческой личности,

принадлежит человеку как духовному существу. «Неотъемлемые права человека, устанавливающие границы власти общества над человеком, определяются не природой, а духом. Это духовные права, а не естественные права, природа никаких прав не устанавливает» [5, с. 254-255].

Таким образом, свобода человека, воплощенная в праве, является показателем устойчивости для реальной свободы личности в условиях существования современного свободного гражданского общества. В свою очередь, «естественные» права исходят из социально-духовной сущности, имея значимость для формирования личности. Те есть, если лишить человека, являющихся жизненно важными, естественных прав, то человеческая личность просто исчезнет.

Джон Локк, один из основателей понятия «естественное право» писал, что оно «никогда не будет отменено, поскольку люди не могут отменить этот закон, ибо они подчинены ему, а подданные не могут менять законы по своему произволу» [6, с. 46]. Что означает, законодатель, не волен решать вопрос о их нормативном закреплении, поскольку естественные права в силу принадлежности сущности человека, в утверждении не нуждаются.

Г.Б. Романовский являясь сторонником естественно-правовой теории, отмечает: «Если рассматривать право на неприкосновенность частной жизни как естественное, то можно сказать, что оно принадлежит человеку в силу его особой природы. Стержнем природы человека является свобода» [7, с. 18].

А.Г. Кибальник, также видит в праве на неприкосновенность частной жизни, естественно-правовой характер, но он также и подчеркивает «как естественное право человека на неприкосновенность его частной жизни вовсе не является абсолютным» [8, с. 49].

Мы также склонны рассматривать право на неприкосновенность частной жизни как естественное право человека, ведь оно присущее обществу любой исторической эпохи как необходимое условие жизни. Его появление обусловлено естественным ходом жизнедеятельности человека. И как естественное право, неприкосновенность частной жизни принадлежит любому человеку от рождения и не может быть передано либо отчуждено.

Вместе с тем, право на неприкосновенность частной жизни является не только неотъемлемым правом личности, оно также относится к субъективным

правам. И как всякое субъективное право, оно представляет собой совокупность юридически обеспеченных возможностей, актуализируемых только в государстве и реализуемых после нормативной регламентации.

Современная теория прав человека рассматривает два критерия отнесения конкретного права к числу основных: закрепление данного права в конституции государства; закрепление его в международно-правовых документах по правам человека, в частности в Международном Билле о правах человека, Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод (1950) [9, с. 19].

Конституция Республики Казахстан закрепила основные права человека и гражданина, восприняв основополагающие принципы, заложенные в международных документах о правах человека. Так, в Основном законе появилась норма: «Права и свободы человека принадлежат каждому от рождения, признаются абсолютными и неотчуждаемыми...» (п. 2. ст. 12). Эта конституционная норма, получила официальное толкование Конституционного Совета РК. В частности, в Постановлении Конституционного Совета РК, говорится, «признание прав и свобод человека абсолютными означает их распространение на каждого человека, находящегося на территории Республики Казахстан, независимо от его принадлежности к гражданству республики. Неотчуждаемость прав и свобод означает, что установленных Конституцией прав и свобод человек не может быть лишен никем, в том числе и государством, кроме случаев, предусмотренных Конституцией и принятых на ее основании законов» [10].

Рассматриваемое конституционное положение можно считать прогрессивным, поскольку это означает признание естественных прав человека государством.

Литература:

1. Котов А.К. Конституционная мера свободы и необходимости // Правовая реформа в Казахстане. - 2005. - № 2 (28). – С. 3-7.
2. Кротов А.В. Соотношение права на частную жизнь с правами на жизнь, на свободу и личную неприкосновенность // Современное право. – 2011. - № 3. – С. 27-33.

3. Котляр И.И. Права человека: уч. пособие. - Минск: Тесей, 2002. - 256 с.
4. Философия права / Нерсисянц В.С. – М.: Юр.норма, НИЦ ИНФРА-М, 2018. - 256 с.
5. Судьба России / Н. А. Бердяев. - Москва, 1990. - 256 с.
6. Локк Дж. Сочинения в трех томах: Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – 668 с.
7. Романовский Г.Б. Право на неприкосновенность частной жизни. – М.: МЗ-Пресс, 2001. - 312 с.
8. Кибальник А.Г. Об ограничении конституционного права на тайну личной (частной) жизни // Общество и право. – 2008. - №2. – С. 49-52.
9. Права человека: итоги века, тенденции и перспективы. / Под общей ред. Е.А. Лукашевой. – М.: Юридическая литература, 2002. – 512 с.
- 10.** Постановление Конституционного Совета РК от 28 октября 1996 года №6/2 «Об официальном толковании пункта 1 статьи 4 и пункта 2 статьи 12 Конституции Республики Казахстан». <http://ksrk.gov.kz/solutions/np-ks-rk-ot-28101996-g-no-62-ob-oficialnom-tolkovanii-punkta-1-stati-4-i-punkta-2-stati>

Административно и финансово право

Мусабаев М.К.

Докторант

Варненский Свободный Университет «Черноризец Храбър»

НОРМЫ ЮВЕНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Законодательство Республики Казахстан в исследуемой области и правоприменительная практика, свидетельствует о том, что ювенальное законодательство не нашло своей систематизации. В силу нахождения норм регламентирующих правоотношение с участием несовершеннолетних в различных отраслях права, мы не можем говорить о собственно ювенальном законодательстве. Его можно характеризовать как межотраслевое законодательство, регламентирующее правовой статус ребенка. Модернизация отраслевого законодательства по факту закрепления и обеспечения прав детей, должно происходить системно, целенаправленно, последовательно, и базироваться на конституционно-правовых нормах.

Анализируя национальную правовую систему в сфере охраны детства, можно утверждать, что ее возглавляет Конституция Республики Казахстан, принятая на республиканском референдуме 30 августа 1995 года [1]. Основным законом Казахстана, провозгласил, что высшими ценностями являются человек, его жизнь, права и свободы (ст.1). Признание их высшей ценностью означает, что государство не имеет более важной задачи, чем забота о человеке и его благополучии [2, с. 13].

А также, в статье 27 закрепила: «Брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства. Забота о детях и их воспитание являются естественным правом и обязанностью родителей. Совершеннолетние трудоспособные дети обязаны заботиться о нетрудоспособных родителях» [1]. Если обратить внимание на содержание статьи 27 Конституции Республики Казахстан [1], мы увидим, что говорится о совершеннолетних трудоспособных детях, и ни слова о несовершеннолетнем ребенке. В Конституции РК нет нормы, в которой законодатель предусмотрел ребенка, как объект защиты и охраны.

Специфика конституционного законодательства Казахстана в рассмотрении ребенка сквозь призму семейных отношений, где его правовое положение взаимосвязано с правовым статусом его родителей.

Что касается отраслевого законодательства, то в Республике Казахстан положение несовершеннолетних регламентируют нормы различных отраслей права, в частности гражданское, уголовное, семейное, трудовое, жилищное, административное, гражданско-процессуальное и уголовно-процессуальное право.

До принятия Закона Республики Казахстан «О правах ребенка», правовое положение несовершеннолетнего, закреплялось нормами различных отраслей права. Этот период характеризуется бессистемностью, разрозненностью и фрагментарностью правовых норм о статусе лиц, не достигших восемнадцати лет.

8 августа 2002 года был разработан и принят Закон Республики Казахстан «О правах ребенка в Республике Казахстан» [3]. Он направлен на регламентацию отношений, возникающих в связи с реализацией прав и интересов детей. Законом «О правах ребенка» были определены цели государственной политики в интересах детей, но механизм ее реализации не был регламентирован. Требовалось создание государственного органа контроля, за соблюдением прав ребенка, однако в структуре государственного аппарата его не было долгие годы. Лишь в 2016 году во исполнение рекомендаций 70-ой сессии Комитета ООН по правам ребенка на 2016 - 2020 годы, был Указом Президента РК от 10 февраля 2016 года № 192 «О создании института Уполномоченного по правам ребенка в Республике Казахстан» [4], был образован институт Уполномоченного по правам ребенка.

На сегодняшний день, ситуация изменилась кардинальным образом. Национальное законодательство в сфере защиты прав детей, как и правоприменительная деятельность органов государственной власти, совершенствуется систематически, с учетом общепризнанных норм международного права.

В действующем законодательстве, путем внесения изменений и дополнений, постепенно формируются нормы, относящиеся к ювенальному законодательству. Принимаются новые законодательные акты, которые направлены только и непосредственно на регулирование отношений с участием

несовершеннолетних. В качестве примера можно назвать Закон РК «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» [5], принятый в 2018 году с целью защиты детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию, реализация прав детей на получение информации, соответствующей их возрасту.

Нормы ювенального права содержатся в целом ряде статей Гражданского кодекса Республики Казахстан, Уголовного кодекса Республики Казахстан, Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях, Кодекса Республики Казахстан о браке (супружестве) и семье, Трудового кодекса Республики Казахстан, Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан и т.д.

Нормы гражданского права обеспечивают охрану и защиту интересов несовершеннолетних, устанавливают гражданскую правосубъектность несовершеннолетних и содержит еще две группы норм чисто охранительного свойства: нормы об ответственности за вред, причиненный малолетними и несовершеннолетними, и об ответственности за вред, причиненный самим несовершеннолетним повреждением здоровья или гибелью кормильца.

Кодекса Республики Казахстан о браке (супружестве) и семье направлен на установление норм определяющих семейно-правовой статус несовершеннолетних детей и охраняющих прав и интересов несовершеннолетних в семье.

В Трудовом кодексе Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года содержится целая система норм ювенального права касающиеся регулирования, охраны и защиты прав несовершеннолетних работников и работодателей.

Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях содержит нормы ювенального права, с помощью которых осуществляется охрана и защита прав и законных интересов несовершеннолетних в административных правоотношениях и при производстве по делам об административных правонарушениях.

Уголовное и уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан устанавливают механизм защиты права на жизнь, здоровье, свободу, честь, достоинство и половую неприкосновенность несовершеннолетних, предусматривают особенности уголовной ответственности несовершеннолетних

с учетом его исправления и реинтеграции в общество, содержит элементы восстановительного правосудия.

Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан закрепляют комплекс норм ювенального характера регламентирующие правовое положение несовершеннолетних осужденных, их права и обязанности в период исполнения наказаний.

Мы провели краткий обзор формирующегося ювенального законодательства Республики Казахстан. Помимо основных кодифицированных актов национальной правовой системы, можно привести и ряд актов межотраслевого законодательства, содержащего нормы ювенального права. В частности, это Законы: «Об образовании», «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан», «О государственных пособиях семьям, имеющим детей», «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями», «О жилищных отношениях», «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» и др.

Простое перечисление, свидетельствует о разрозненности норм ювенального законодательства, находящиеся в правовых актах различных отраслей права, которые требуют систематизации, для наиболее полной защиты прав, свобод и законных интересов несовершеннолетних.

В современном международном сообществе, прослеживается тенденция кодификации ювенального законодательства, что значительным образом скажется на оптимизации правового статуса несовершеннолетнего. Многие государства провели эффективную работу по формированию ювенального законодательства, от конституционного закрепления правового статуса ребенка до кодификации, приняв ювенальные кодексы. В Республике Казахстан, сравнительно недавно начала обсуждаться идея о принятии единого кодифицированного акта о детях, полагаем, что данная инициатива будет реализована в обозримом будущем и ювенальное право выделится в самостоятельную отрасль права.

Полагаем, что совершенствование законодательства, положительным образом скажется на улучшении правового положения несовершеннолетних.

Литература:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с последующими изменениями и дополнениями). [Электронный ресурс]. – **Режим доступа:** <http://online.zakon.kz>
2. Конституция Республики Казахстан. Научно-правовой комментарий / Под ред. Г.С. Сапаргалиева. – Алматы: Нур-пресс, 2004. – 560 с.
3. Закон Республики Казахстан «О правах ребенка» от 8 августа 2002 года № 345. [Электронный ресурс]. – **Режим доступа:** <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345>
4. Указ Президента Республики Казахстан от 10 февраля 2016 года № 192 «О создании института Уполномоченного по правам ребенка в Республике Казахстан». [Электронный ресурс]. – **Режим доступа:** https://online.zakon.kz/document/?doc_id=35121771#pos=0;0
5. Закон Республики Казахстан от 2 июля 2018 года № 169-VI «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию». [Электронный ресурс]. – **Режим доступа:** https://online.zakon.kz/document/?doc_id=39797352

Шуляк О.В.

Національний авіаційний університет, Україна

ПРАВОВА ДОКТРИНА І ЗАКОНОДАВЧЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

В Конституції України в ч. 1 статті 8 визнається, що на території України діє та визнається принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Принцип верховенства права є обов'язковою ознакою правової держави, якою позиціонує себе незалежна Україна. В Конституції країни встановлено, що Україна є права, суверенна, демократична, незалежна держава. Дійсно розвиток демократичних відносин в Україні науковці пов'язують із реалізацією принципу «верховенства права».

Вперше словосполучення «верховенство права» було офіційно застосовано у Конституційному Договорі між Президентом України та Верховною Радою України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 8 червня 1995 року», в статті 1 якого було зазначено, що «в Україні діє принцип верховенства Права» [1].

Як зазначає С. Головатий слово «право» було написано з великої літери, що, вказує на те, що ця фраза «насправді була малозрозумілою навіть самим укладачам акта чи тим, хто офіційно його затверджував. Адже таке написання не впливає з диференційованого принципу української орфографії» [2].

Принцип верховенства права є доволі багатограним, що зумовлює неоднозначність визначення даного поняття науковцями як вітчизняними так і зарубіжними, а саме: В.Д. Бабкін, Д.О. Вовк, В.М. Гайворський, М.В. Кравчук, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, Е. Бредлі, Е. Квінг, Г. Вейд, А. В. Дайсі.

Вперше термін «верховенство права» вжив англійський публіцист Д. Гарінгтон, який стверджував, що неможливий розвиток правової, демократичної держави без принципу «верховенства права», адже завдяки йому можливе становлення громадянського суспільства в державі. [3, с.31].

Сучасне розуміння поняття «верховенство права» запровадив британський правник конституціоналіст, професор А. В. Дайсі у своїй праці

“Вступ до вивчення конституційного права” (“Introduction to the study of the law of the Constitution”) [4, с. 169]. Даний принцип відображає в собі усі права людини, які закріплені на конституційному рівні. Таким чином, Дайсі вбачав у «верховенстві права» стримуючий фактор (але не остаточний контроль) та протипагу теоретично безмежній владі держави над особою. Для нього принцип «верховенства права» став результатом звичаєвого (твореного суддями протягом багатьох років) права (яке було не обов'язково кодифікувати у будь якій писаній конституції).

Український правник конституціоналіст А.М. Колодій вважає принцип «верховенства права» існує поза нормативно-правовими актами, у вигляді наявних у суспільстві справедливості, рівності, свободи. Тобто принцип «верховенства права» знаходиться у правосвідомості та є загально зрозумілим і вважається таким, що використовується для саморегулювання суспільних відносин. О.В. Скрипнюк зазначає, що верховенство права - це ознака правової держави, яка забезпечує дотримання основних прав і свобод людини. Тобто державна влада гарантує реалізацію ідей верховенства, адже без цього, розвиток сильної країни не можливий [5, с.139].

П.М. Рабінович не ототожнює принцип «верховенства права» з принципом «верховенства закону», адже, панування закону означає верховенство правового закону, але не кожен закон є правовим [6, с.341- 342].

На думку С.П. Головатого людина істота природна, яка з'являється на світ з наявними правами та свободами, які їй ніхто не надає і тому ніхто не може її цього позбавити. Таким чином, принцип «верховенства права» містить собі ідею природного права [21, с.85- 86].

М.І. Козюбра ототожнює принцип «верховенства права» з основоположними, фундаментальними правами та свободами. [35, с.112].

Сучасний розвиток верховенства права ми можемо пов'язувати з міжнародно-правовим визнанням принципу «верховенства права», який був закріплений в багатьох міжнародно-правових актах, а саме Ради Європи Організації Об'єднаних Націй, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та інших організацій. Слід зазначити, що основоположні принципи верховенства права втілені у «Договорі про Європейський Союз», вимоги щодо дотримання принципу «верховенства права» відображені у Преамбулі та ст. 3 Статуту Ради

Європи, застосування принципу «верховенства права» визнається необхідним у багатьох резолюціях та рекомендаціях Ради Європи.

Після прийняття Конституції вагомим внеском у розбудову принципу верховенства права стало прийняття Цивільного кодексу України (2003 р.), метою якого є гармонізація відповідних інститутів українського цивільного права із законодавством європейських країн у цій галузі, встановлення низки положень, спрямованих на більш повний захист цивільних прав та інтересів учасників цивільних відносин.

У статті 8 Кодексу адміністративного судочинства (2005 р.) України, де закріплено, що «суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого зокрема людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини». Також у статті 8 Кримінально-процесуального кодексу України (2013 р.) закріплено, що «кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» .

Отже, верховенство права повинно бути втілене у правотворчу та правозастосовну діяльність, тобто в змісті законів повинні простежуватися передусім ідеї соціальної справедливості, рівності, свободи. Для реалізації принципу «верховенства права» необхідне чітке регламентування даного принципу в законодавчій базі, а також забезпечення його органами державної влади та здійснення своїх повноважень відповідно до ідей «верховенства права».

Література:

1. Конституційний Договір між Президентом України та Верховною Радою України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України (від 08 червня 1995 року) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – № 18. – Ст. 133).
2. Головатий С. Верховенство права: глухі кути вітчизняної юридичної доктрини. URL: <http://www.ruleoflaw.in.ua>

3. Губарев К.С. Деякі історичні передумови виникнення принципу верховенства права. Юр. журнал. - 2006. - № 9. - С. 31-39.
4. Dicey A.V. Introduction to the study of the law of the Constitution. Third edition - London: Macmillan & Co, 1889. URL: <http://constitution.org/cmt/avd/law>
5. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики: до 10-річчя незалежності України: монографія. К., 2000. 600 с.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорія права та держави. Навч.посібник. Львів, 2007. 192 с.
7. Козюбра М.І. Принцип верховенства права і верховенства Конституції: Співвідношення Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика: матеріали Міжнародної науково- практичної конференції (01-03 червня 2000 року). Ужгород, 2000. С. 27-34.
8. Гапотій В.Д. Верховенство права: сучасні наукові концепції. Монографія. Мелітополь, 2016. – 194с.

Аксютенко О.О.

Національний авіаційний університет, Україна

АДМІНІСТРАТИВНО – ЮРИСДИКЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Актуальним питанням наукової детермінації окремого утворення адміністративного процесу постає адміністративно-юрисдикційне провадження в справах про порушення антимонопольного законодавства. Безперечно, що саме на адміністративний процес покладається важливе завдання регулювання поведінки учасників правовідносин, визначення їх статусу на конкретних стадіях адміністративного провадження. Погоджуючись з думкою В.К. Колпакова, що до структури адміністративного процесу, належать три структурних елементи, а саме: 1) адміністративно-правотворчий процес; 2) адміністративно-правонадільний (оперативно-розпорядчий) процес; 3) адміністративно-юрисдикційний процес - діяльність суб'єктів державно - виконавчої влади, спрямована на вирішення суперечок між різними суб'єктами, а також застосування заходів адміністративного та дисциплінарного примусу, здійснюване в адміністративно-процесуальній формі. А також вважає, що адміністративне провадження детермінується в адміністративному процесі завдяки наявності лише йому належних: а) процесуальних правовідносин; б) доказів, в) процесу-альних документів [1, с. 284].

Гусейнов Р.Х. наводить в своїй науковій статті обґрунтовану пропозицію щодо поняття та розуміння адміністративно-юрисдикційних проваджень, оскільки єдина думка в колі науковців-адміністративістів відсутня. І визначає, що адміністративно-юрисдикційне провадження є визначена законом процесуальна форма розгляду та вирішення уповноваженим суб'єктом індивідуальної справи, яка стосується порушення встановлених правових норм, пов'язана із застосуванням адміністративного примусу та тягне обтяжливі для осіб, щодо яких таке провадження застосовується наслідків морального, матеріального та іншого характеру, які такі особи мають зазнати і фактично зазнають[2].

Отже, порушення норм антимонопольного законодавства тягне за собою розгляд справи, вирішення спору і притягнення до відповідальності. Сучасне антимонопольне законодавство представлене сукупністю нормативних актів, що визначають організаційні та правові засади розвитку конкуренції, заходи попередження, обмеження і припинення монополістичної діяльності та нечесної конкуренції. Воно поширюється на всі види товарного виробництва і товарооборот, платні послуги, проектування продукції та технології, а також наукові розробки, що призначені для використання їхніх результатів у виробництві та товарообороті, у платних послугах. В антимонопольному законодавстві встановлюються форми завчасного попередження, відповідальності та компенсації на випадок здійснення заборонених дій. Адміністративно-юрисдикційне провадження в справах про порушення антимонопольного законодавства має свої особливості і по – перше стосується кола суб'єктів, які уповноважені розглядати справи про порушення антимонопольного законодавства: суди і Антимонопольний комітет України та його органи. Це породжує певні проблеми, оскільки вважається, що всі справи про адміністративні порушення антимонопольного законодавства мають вирішувати Антимонопольний комітет України та його органи, а оскаржувати рішення, прийняте Антимонопольним комітетом України та його органами, має суд.

Друга особливість проявляється в процедурі розгляду справи, а саме розгляд справи Антимонопольним комітетом України буде здійснюватися у позасудовому порядку, якщо суб'єктом розгляду є суд, то процедура розгляду буде судовою зі всіма притаманними такій процедурі ознаками.

Третьою особливістю є неоднакове нормативне врегулювання судового та позасудового порядку розгляду зазначеної категорії справ. Вчені вказують на необхідність прийняття кодифікованого нормативного акта, який регулював би порядок притягнення винної особи до відповідальності за відповідні правопорушення. Вважається, що таким актом має бути Кодекс України про адміністративні правопорушення або майбутній Кодекс України про адміністративні проступки.

Бондаенко К.В. в науковому дослідженні характеризує та дає аналіз стадій процедури розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства. і виокремлює такі стадії: а) стадія відкриття розгляду; б) стадія

підготовки справи до розгляду; 3) стадія розгляду та вирішення справи; 4) стадія виконання рішення по справі[3].

Важливо звернути увагу, що у разі оскаржити рішення органів Антимонопольного комітету України повністю або частково необхідно звертатися до господарського суду відповідно до приписів ст. 60 Закону «Про захист економічної конкуренції». Тому що, згідно з ч. 2 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження. Водночас, згідно з ч. 2 ст. 4 цього Кодексу юрисдикція адміністративних судів поширюється на всі публічно-правові спори, крім спорів, для яких законом встановлено інший порядок судового вирішення.

Література:

1. Колпаков В.К. Адміністративне право України. К, 2003. 544 с.
2. Гусейнов Р.Х. Поняття адміністративно – юрисдикційного провадження в діяльності органів виконавчої влади та визначення видів таких проваджень. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Юридические науки»*. Том 25 (64). 2012. № 1. С. 365-370.
3. Бондаренко К. Адміністративна відповідальність за порушення антимонопольного законодавства України : автореф. дис... канд. юрид. наук. Одеса, 2010.18 с.

к.ю.н. Гусар О.А., Атаманчук Т.Р.

Національний авіаційний університет, Україна

АДМІНІСТРАТИВНО – ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Розвиток сучасних технологій та інформаційного суспільства розширює можливості вільного доступу практично до будь-яких об'єктів права інтелектуальної власності. На жаль, досить часто таке використання відбувається із порушенням права власності таких об'єктів. Зокрема, у зв'язку з вільним використанням в Інтернет мережі об'єктів авторського права зменшуються доходи компаній і авторів, тож питання захисту об'єктів в мережі Інтернет є надзвичайно актуальним.

Варто зазначити, що незважаючи на те, що українське законодавство про інтелектуальну власність, зокрема про авторське право і суміжні права розроблене з урахуванням вимог міжнародних конвенцій у сфері інтелектуальної власності та авторського права і суміжних прав зокрема, відповідає їх принципам, адаптоване до вимог ринкової економіки, свою охоронну та превентивну функцію на етапі переходу до ринкових відносин виконує погано [1, с. 115].

Ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [2] визначає об'єкти авторського права. До переліку таких об'єктів, які можуть використовуватись у мережі Інтернет, зокрема відносяться: літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру; комп'ютерні програми; музичні твори з текстом і без тексту; аудіовізуальні твори; фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії; ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності; похідні твори та інші складені твори.

У ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [2] визначено, які дії є порушенням авторського права та суміжних прав, у тому числі й електронних мережах, і дають підстави для судового захисту. Зокрема, вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права

суб'єктів авторського права і суміжних прав, піратство (опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі, комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення); плагіат (опублікування чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору); вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і суміжних прав; публічне сповіщення об'єктів авторського права, з яких без дозволу автора вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі та інше [3, с. 27]. З цього можна зробити висновок про те, що авторські права підлягають захисту, у тому числі, в мережі Інтернет і автор або власник майнових авторських прав має право захищати твір від неправомірного оприлюднення.

Для захисту порушених прав в Інтернеті існує певна система дій суб'єктів. Зафіксувавши порушення авторських прав, автор самостійно або через уповноважену особу може звернутися до суду з метою захисту своїх прав і вимагати компенсації за те, що без його відома було використано об'єкт інтелектуальної власності, а також за те, що у зв'язку з цим автором була втрачена певна вигода матеріального характеру. Також, відповідно до ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» автор має право звернутися до суду [2].

Відповідачем у таких справах може виступати як власник домену, так і сам провайдер, який дозволив на своєму сервері розміщення домену, що став віртуальною територією порушення авторського права. Проте це буде можливим лише у випадку наявності інформації про фізичну або юридичну особу, яка є адміністратором серверу чи домену. На жаль, зазвичай, зазначені дані є невідомими, що практично унеможливорює подання позову до суду. Крім того, важливо зазначити, що спір через порушення права авторства має розглядатися за місцем знаходження відповідача, а отже, якщо сайт, домен, провайдер тощо зареєстрований в іншій країні, то судова справа має розглядатися саме в цій країні. [3, с. 27]. Слід врахувати, що у країні відповідача може бути зовсім інше законодавче регулювання даного питання, і, таким чином, можуть виникати деякі проблеми щодо захисту порушених авторських прав.

Визначимо загальні проблеми, які на сьогодні поширені в судовій та виконавчій владі щодо захисту авторських прав і, які поширюються на авторські

права в мережі Інтернет: більшість судових справ зводяться нанівець через складність у виявленні порушників, зібранні доказів порушення авторських прав, особливо це стосується особистих немайнових прав автора; допускаються помилки при розгляді судових справ через неправильне застосування законодавства щодо авторського права; необізнаність суддів, відсутність у них спеціальних знань із права інтелектуальної власності.

Таким чином, виходячи з вище викладеного, можна зробити висновок про те, що захист авторських прав в мережі Інтернет є недосконало законодавчо врегульований та має певні проблеми при його реалізації. Ця тема потребує подальшого вивчення, вдосконалення чинного законодавства, зокрема з врахуванням уникнення та попередження порушень, а також інформування населення про необхідність дотримання авторських прав в мережі Інтернет.

Література:

1. Троцюк Н.В. Адміністративно-правовий захист авторського права і суміжних прав: теоретико-правовий аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. 115–118 с.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
3. Аврамова О.Є. Проблеми захисту авторських прав в Інтернеті. *Вісн. Нац. технічного ун-ту «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2013. № 6. 26–29 с.

к.ю.н. Гусар О.А., Анопченко І.О.

Національний авіаційний університет, Україна

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І ЖУРНАЛІСТІВ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В Україні на сьогодні існує низка правових норм, що дозволяє захищати права засобів масової інформації (ЗМІ) і журналістів та звільняти їх від відповідальності. Для правової оцінки діяльності ЗМІ і, в тому числі, їх захисту, важливо з'ясувати питання наявності або відсутності суспільного інтересу в статті або сюжеті, які є предметом розгляду. Тобто, якщо поширена будь-яка інформація з обмеженим доступом, є суспільно-значимою, то можна розраховувати на захист. Предмет суспільного інтересу окреслено у частині 2 статті 29 Закону України «Про інформацію»[1], а саме: «предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб».

Серед найбільш вживаних норм національного законодавства, які передбачають підстави звільнення від відповідальності та визначають правомірність дій можна визначити:

1.Стаття 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»: «Редакція, журналіст не несуть відповідальності за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або являють собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста, якщо: 1) ці відомості одержано від інформаційних агентств або від засновника (співзасновників); 2) вони містяться у відповіді на запит на інформацію, поданий відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», або у відповіді на звернення, подане відповідно до Закону України «Про звернення громадян»; 3) вони є дослівним відтворенням

публічних виступів або повідомлень суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб; 4) вони є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим засобом масової інформації з посиланням на нього; 5) в них розголошується таємниця, яка спеціально охороняється законом, проте ці відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом»; 6) законом передбачено звільнення або непрягнення до відповідальності за такі дії [2].

2. Стаття 67 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»: «Телерадіоорганізація та її працівники не несуть відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, у разі: а) якщо ця інформація містилася в офіційних повідомленнях або одержана від органів державної влади, органів місцевого самоврядування у письмовій формі; б) якщо ця інформація є дослівним цитуванням заяв і виступів (усних і друкованих) посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, народних депутатів України, кандидатів на пост Президента України, кандидатів у народні депутати України та у депутати рад усіх рівнів, кандидатів на посади сільських, селищних, міських голів; в) якщо ця інформація розповсюджувалася без попереднього запису та містилася у виступах осіб, які не є працівниками телерадіоорганізації; г) якщо вона є дослівним відтворенням матеріалів, поширених іншим засобом масової інформації або інформаційним агентством, з посиланням на нього; ґ) якщо звільнення від відповідальності передбачено іншим законом» [3].

3. Частина 2 статті 302 Цивільного кодексу України, яка регулює питання права на інформацію: «Фізична особа, яка поширює інформацію, зобов'язана переконатися в її достовірності» [4].

4. Стаття 30 Закону України «Про інформацію»: «1. Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості. Суб'єкти інформаційних відносин звільняються від відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд встановить, що ця інформація є суспільно необхідною» [1].

5. Частици 4-6 статті 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», які містять наступні положення: У разі розгляду судом спору щодо завданої моральної (немайнової) шкоди між журналістом або засобом масової інформації як відповідачем та політичною партією, виборчим блоком, посадовою особою (посадовими особами) як позивачем суд вправі призначити компенсацію моральної (немайнової) шкоди лише за наявності умислу журналіста чи службових осіб засобу масової інформації[5].

Тому, з огляду наявних правових норм як інструментів захисту ЗМІ та журналістів чинне законодавство, надає багато. Однак і журналіст повинен завжди дотримуватися стандартів професійної етики, перевіряти інформацію, надавати її достовірну і збалансовано, в окремих випадках звертатися за до публікаційною експертизою матеріалів, яку проводить юрист.

Література:

1. Про інформацію : Закон України від 01.12.1992. Київ: Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 48, стаття 650.
2. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 № 2782-ХІІ. Київ: Парламентське видавництво, 1992.
3. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 09.03.1994. Київ: Відомості Верховної Ради України, 1994р. № 10, стаття 43.
4. Цивільний кодекс України від 03.10.2003. Київ: Відомості Верховної Ради України 2003 р., № 40, стаття 356.
5. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : ЗУ від 23.09.1997 № 540. Київ: ВВР У, 1997, N 50, ст. 302.

Наказателно право и криминология

Есимханова Г.Б.

Докторант

Варненский Свободный Университет «Черноризец Храбър»

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВА НА НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ ЧАСТНОЙ ЖИЗНИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Согласно статье 1 Конституции, Республика Казахстан провозглашается правовым государством, а человек, его жизнь, права и свободы признаются высшей ценностью [1]. Данная конституционная норма, кардинально меняет роль государства по отношению к личности – защита прав человека это основополагающая задача и обязанность органов государственной власти. Кроме того, одно из неперемennых условий функционирования правового государства это признание за индивидом определенной степени свободы, за пределы которой вмешательство государства должно удовлетворять требованиям соразмерности и необходимости, в противном случае оно недопустимо. Соразмерность и необходимость вмешательства в сферу частной жизни граждан – это общепризнанный принцип оценки правильности действий, свойственной только правовому государству.

Государство, охраняя индивидуальность личности и его частную жизнь, признает за ней такой уровень свободы, который может обеспечить баланс интересов отдельной личности с интересами других лиц, групп и государства. Именно поэтому, право на неприкосновенность частной жизни можно назвать как одно из наиболее фундаментальных и сложнейших проблем, с которой должно справиться современное казахстанское общество

Исходя из конституционных положений в Республике Казахстан уголовно-правовая защита тайны личности предусматривается четырьмя статьями УК РК: нарушение неприкосновенности частной жизни и законодательства Республики Казахстан о персональных данных и их защите (ст.147); Незаконное нарушение тайны переписки, телефонных переговоров,

почтовых, телеграфных или иных сообщений (ст. 148); нарушение тайны голосования (ст. 151); разглашение тайны усыновления (удочерения) (ст. 138).

В Республике Казахстан в 2016 году было зарегистрировано - 23, в 2017 году – 28, в 2018 году – 22 случая данного деяния [2].

Анализ уголовного законодательства Республики Казахстан об ответственности за посягательство на тайну личности позволяет сделать вывод о том, что уголовно-правовые нормы, обеспечивающие ее безопасность, не всегда отвечают требованиям, предъявляемым необходимостью ее эффективной защиты.

Во-первых, название ст. 147 УК РК не соответствует ее содержанию. Объектом правовой охраны исследуемой нормы исходя из ее наименования, выступает неприкосновенность частной жизни и законодательство о персональных данных. Под частной жизнью понимается область существования человека, которая относится к отдельному лицу, принадлежит и дорога ему [3, с.6]. Эта область не подлежит контролю со стороны общества или государства, если не носит противоправный характер. Неприкосновенность частной жизни рассматривается как отсутствие контроля частной жизни со стороны государства, общества или другого человека, кроме случаев, когда такой контроль осуществляется на законных основаниях и в установленном законом порядке [4, с.398].

Таким образом, нарушением неприкосновенности частной жизни является любое противоправное вторжение в нее, например, слежка за лицом, фотографирование помимо его воли и т.п.

Во-вторых, содержание диспозиции ст. 147 УК РК значительно сужает круг правоохраняемых интересов. Объектом защиты выступает лишь неприкосновенность личной или семейной тайны человека. Личная тайна является относительно обособленной зоной наиболее деликатных, интимных сторон жизни человека, разглашение сведений о которых не только нежелательно, но и вредно для потерпевшего [5, с.36]. Как правило, к личной тайне относятся сведения о состоянии здоровья, любовных связях, привычках, пристрастиях, порочащих деловых и дружеских связях, социальном прошлом гражданина. Кроме того, в эту сферу может быть включена тайна общения и творчества, тайна интимных взаимоотношений, тайна дневников, личных бумаг

[6,с.74]. Круг охраняемых сведений каждое лицо определяет самостоятельно [7,с.104].

Семейная тайна тесно связана с личной и во многом совпадает с ней. Однако если личная тайна непосредственно касается интересов конкретного индивидуума, то семейная тайна затрагивает интересы нескольких лиц, находящихся друг с другом в отношениях, регулируемых Кодексом РК «О браке (супружестве) и семье». То есть это лица, связанные правами и обязанностями, вытекающими из брака, родства, усыновления или иной формы принятия детей на воспитание [4, с.53].

Из вышеизложенного следует, что нарушение неприкосновенности частной жизни далеко не всегда затрагивает личную или семейную тайну человека и, соответственно, не всегда будет уголовно наказуемым. Поэтому исходя из того, что объектом правовой охраны ст. 147 УК РК выступает личная или семейная тайна, представляется правильным изменить название рассматриваемой нормы и привести его в соответствие с ее содержанием.

Диспозиция ч. 2, ч. 4 ст. 147 УК РК устанавливает ответственность за незаконное собирание или распространение информации, составляющей личную или семейную тайну. Но законодатель упускает еще одно немаловажное действие, представляющее собой посягательство на частную жизнь - использование информации о частной жизни лица без его согласия. Получается использование сведений о частной жизни, в том числе, составляющих личную или семейную тайну, - не подпадают под действие уголовного закона.

На первый взгляд, позиция законодателя представляется вполне обоснованной. Очевидно, что из всех перечисленных форм нарушения тайны частной жизни распространение сведений, содержащих ее, является наиболее опасным, поскольку максимальный вред причиняется именно разглашением сведений, которые лицо желало бы сохранить в секрете. Использовать информацию, составляющую личную или семейную тайну, не распространяя их при этом, возможно только путем предъявления каких-либо требований под угрозой разглашения сведений лицу, которому такое причинит вред.

В случае если требования являются материальными, подобное деяние квалифицируется по ст. 194 УК РК как вымогательство, так как одним из признаков этого преступления выступает угроза распространения тех или иных сведений, позорящих потерпевшего или его близких, либо иных сведений,

которые могут причинить существенный вред правам и законным интересам потерпевшего или его близких.

Если же предъявленные требования носят нематериальный характер, например, предоставить виновному доступ к секретам производства, принять на работу определенного сотрудника, оказывать виновному попустительство по службе и т.п., то такие деяния остаются безнаказанными.

Позицию законодателя можно было бы объяснить тем, что перечисленные посягательства не достигают той степени общественной опасности, которая необходима для криминализации деяния. Однако представляется, что собирание сведений, совершаемое, допустим, из любопытства, то есть без цели распространения, представляет, по сравнению с рассматриваемыми противоправными действиями, значительно меньшую опасность. Между тем, за незаконное собирание информации уголовная ответственность установлена, а за использование - нет.

Исходя из вышеизложенного следовало бы внести изменения в ч. 4 ст. 147 УК РК, включив в число наказуемых деяний незаконное использование информации, составляющей личную или семейную тайну, как это сделано в отношении ст. 223 УК РК.

Но даже несмотря на прогрессивность формулировки в законодательстве РК, анализ диспозиции ч. 2 и ч. 4 ст. 147 УК РК позволяет говорить о наличии логических противоречий в ее конструкции.

Во-первых, нужно обратить внимание на то, что в исследуемой норме речь идет о незаконных действиях, совершаемых, обязательно, без согласия лица. Исходя из текста диспозиции получается, что возможны незаконное собирание или распространение информации с согласия лица. Но согласие собственника тайны на любые действия в отношении нее автоматически придает им законный характер. С другой стороны, допустимо собирание или распространение сведений о лице без его согласия в случаях, предусмотренных законом, например, при проведении предварительного расследования. Поэтому представляется правильным исключить из диспозиции ч. 2 и ч. 4 ст. 147 УК РК слова «без его согласия».

Во-вторых, ст. 147 УК РК устанавливает ответственность за «распространение сведений о частной жизни лица... без его согласия» либо за «в

публичном выступлении, публично демонстрирующемся произведении, в средствах массовой информации или с использованием сетей телекоммуникаций». Как можно видеть, в последнем случае отсутствие согласия лица не включается в обязательный признак разглашения тайны. Фактически получается, что даже если лицо дает разрешение на публичное сообщение сведений о нем, например, при опубликовании его биографии, автор сообщения будет привлечен к уголовной ответственности.

Заслуживает внимание и вопрос о привлечении к ответственности по ст. 147 УК РК близких родственников потерпевшего. Эта проблема обусловлена тем, что в семье личная и семейная тайны могут становиться практически неотделимыми друг от друга, и бывает сложно определить, имело ли лицо право передавать другому члену семьи определенные сведения. Например, как квалифицировать действия сына или дочери, которые сообщают матери о том, что отец поддерживает интимные отношения с другой женщиной? При этом следует учитывать, что информация часто раскрывается из лучших побуждений, желания защитить близкого человека.

В этой связи представляется необходимым указать в примечании к ст. 147 УК РК, что нарушение личной или семейной тайны, совершенное близким родственником потерпевшего, преследуется только при наличии у виновного корыстных или других низменных побуждений. Данное примечание стоит указать, даже несмотря на то, что извлечение выгод и преимуществ для себя или для других лиц, или организаций, предусмотрено в качестве квалифицирующего признака, поскольку она направлена на конкретизацию ситуации. Корысть – это желание получить материальную выгоду или избавиться от затрат. Иные низменные побуждения – месть, зависть, стремление причинить душевную боль, обиду и т.д.

Литература:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с последующими изменениями и дополнениями). <http://online.zakon.kz>
2. Отчет о зарегистрированных уголовных правонарушениях. // <http://pravstat.prokuror.kz/kaz>
3. Смолькова, И.В. Частная жизнь граждан: основания и пределы уголовно–процессуального вмешательства. – М.: Луч, 1997. – С.6.

4. Комментарий к Уголовному Кодексу РФ с постановочными материалами и судебной практикой / Под общ. ред. Никулина С.И. Авторы: В.В. Боровиков, О.Л. Дубовик, А.Э. Жалинский и др. - М.: Менеджер: Юрайт, 2000. - С.398.
5. Смолькова, И.В. Тайна: понятие, виды, правовая защита. Юридический терминологический словарь-комментарий. – М.: Луч, 1998. – С.36.
6. Мепаршвили, Г.Д. О неприкосновенности личной документации граждан в уголовном процессе // Государство и право. – 1996. – №1. – С. 73.
7. Петрухин, И.Л. Личные тайны (человек и власть). – М.: Юрист, 1998. – С.104.

Магистр, аға оқытушы Алтаева М.О.
З.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.
Аға оқытушы Куватова Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Қазақстан Республикасы ҚАК-нің 3-тарауында сотталғандардың құқықтық жағдайларының жалпы ережелері, олардың субъективтік құқықтары мен заңды міндеттемелері көрсетілген. Осыған қоса сотталғандарға қатысты адам және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандығы нақтыланған, адам құқығының Жалпыға бірдей декларациясының, азаматтық және саяси құқықтарының Халықаралық пактісінің, сотталғандармен айналысу стандарттар құқықтарының тағы басқа ережелері көрсетілген.

Сотталғандардың құқықтары мен заңды мүдделері тақырыбын талқылағанда ең бірінші мемлекеттің құқықтық міндеттерін анықтаған жөн, себебі мемлекеттің белгілі бір міндеттері болмаса оның құқығы да болмауы керек. Сондықтан ҚАК-нің 9-бабының 1-ші тармағында мемлекеттің мынадай міндеттері көрсетілген:

- сотталғандардың құқықтарын, бостандығы мен заңды мүдделерін құрметтеу және қорғау;
- сотталғандардың түзелуіне қажетті жағдайлар жасау;
- әлеуметтік әділеттіліктің кепілі болу;
- сотталғандардың жазаларды атқару кезінде жеке басының әлеуметтік, құқықтық және өзге де қорғалуын камтамасыз ету.

Бұл міндеттерді орындау үшін мемлекет кешенді шаралар жүргізіп, барлық мүмкіндіктерді қолдануы тиіс. Сол себептен, Қылмыстық-атқару кодексі Қазақстан Республикасы ҚАК-нің 2-тарауында сотталғандардың құқықтық жағдайларының жалпы ережелерін, олардың субъективтік құқықтары мен заңды міндеттемелерін реттеді. Сотталғандардың бостандығына шек қойылуы

Қазақстан Республикасы Конституциясымен белгіленеді. Мысалы, Конституцияның 33-бабының 3-тармағы бас бостандығынан айыру орындарындағы сотталғандардың бірнеше құқықтарынан айырылуы белгіленген. Осыған орай сотталғандар мемлекеттік мекемелерге, жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлау және сайлану, сондай-ақ республикалық референдумға қатысу құқығынан айырылады.

Сотталғандардың құқықтарынан және бостандықтарынан айырылу Қылмыстық кодекспен анықталады. Сотталғандардың құқықтары мен бостандықтарына шек қойылуы қылмыстық-атқару кодексімен де белгіленеді.

Сотталғандардың құқықтарын шектеу туралы айтқанда мыналарды ескеру қажет. Біріншіден, Қазақстан Конституциясында, қылмыстық-атқару кодексінде және өзге де заңдарда көрсетілген шектулерге қарамастан сотталғандар Қазақстан Республикасының азаматтары өздерінің конституциялық құқықтарын жоғалтпайды және солардың міндеттерін атқарады. Екіншіден, сотталғандардың құқықтарын нақты шектеу мынадай жағдайларға: жасалған қылмыстың сипатына, қоғамдық қауіптілігінің деңгейіне; сотталғанның тұлғалық ерекшелігіне; сотталғанның жазасын өтеу кезіндегі тәртібіне байланысты болады.

ҚАК-нің 8-баптың 3-тармағында шетел және азаматтығы жоқ тұлғалардың құқықтары белгіленген. Олар Қазақстан Республикасының Конституциясымен, басқа заңдар, халықаралық келісім-шарттарымен, Қылмыстық, Қылмыстық-атқару кодексімен белгіленген тәртіпте құқықтарына ие және өз міндеттерін атқарады.

Соныменен, сотталғандардың құқықтық мәртебесі дегеніміз сотталғандардың қылмыстық жазаны өтеу кезінде ие болатын заңда бекітілген міндеттері мен құқықтары және заңды мүдделері.

Қазақстан Республикасы сотталғандардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін құрметтейді және қорғайды, олардың түзелуіне қажетті жағдайларды, сол сияқты әлеуметтік әділеттік кепілдігін, олардың жазаларды атқару кезінде жеке басының әлеуметтік, құқықтық және өзге де қоғамдық қорғауын қамтамасыз етеді.

ҚР ҚАК 105-бабына сәйкес бас бостандығынан айыруға сотталғандармен тәрбие жұмысының міндеттері мынадай болып саналады: - сотталғандарды

түзеу; - қоғамдық пайдалы қызметпен айналысуға ұмтылысын қалыптастыру; - еңбекке адал көзқарасын қалыптастыру; - заңдардың талаптарын және қоғамда қабылданған мінез-құлық ережелерін сақтау; - білім және мәдени деңгейін арттыру және одан әрі дамыту. Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару заңнамалары тәрбие жұмысын сотталғандарды түзеудің негізгі құралдарының бірі деп анықтайды. Бас бостандығынан айырылған адамдарды өткізілетін тәрбиелік шараларға тарту мақсатында олар белсене қатысқан жағдайда көтермеленеді және олардың түзелеу деңгейін анықтау кезінде ескеріледі. Тәрбие жұмыстары түзеу мекемелерінің түріне, ондағы белгіленген режимге қарай жүргізіледі. Бас бостандығынан айыруға сотталған адамдармен жүргізілетін тәрбие жұмыстарының негізгі түрлері мыналар саналады: - адамгершілік тәрбие; - құқықтық тәрбие; - еңбек тәрбиесі; - дене тәрбиесі. Құқықтық тәрбие сотталған адамның бойында құқықтық мәдениетін көтеруді, заңды құрметтеуді және оны нақты әрі бұлжытпай сақтауға ұмтылыс қалыптастыруды мақсат етеді. Сотталған адамның бас бостандығынан айыру орнында заң талаптарын бұзғандықтан отырғандығын ескеретін болсақ, тәрбиелеудің осы түрінің маңыздылығын асыра бағалау тым артықтау болар еді.

Сотталғандарға құқықтық тәрбие беру дегенді мемлекет заңдарының талаптарын, Қазақстан Республикасының Конституциясын, конституциялық құқықтары мен міндеттерін жоспарлы, мақсатты түрде талдап, түсіндіру, басқа адамдардың заңды мүдделерін де құрметтеуге баулу деп түсінуге болады. Мұндай жұмыстың соңғы нәтижесі сотталған адамның бойында адал ниетті дағдыға ие болуын, заңға бағынушылықты, қоғам үшін пайдалы өмір салтын ұстануын қалыптастыру болып табылады. Еңбек тәрбиесі сотталған адамның бойында еңбекке деген адал ниетті көзқарас қалыптастыруды мақсат етеді. Еңбек тәрбиесі тұлға мен қоғам үшін адамгершілікке қайшы, бүлдіргіш көзқарастарға тойтарыс беруге жұмылдырылады. Бас бостандығынан айыру орнындағы және одан босағаннан кейінгі адал еңбегі ғана сотталған адамды дұрыс жолға түсуге жетелеп, екінші қайтара қылмыс жасамайтындай қисық жолдан алып шығады. Дене тәрбиесі бас бостандығынан айыру орындарында тек қана бұқаралық дене шынықтыру шараларын бөлек жүргізіп отыру керек деген ой туғызбайды. Бұл шара өзінің денсаулығы мен дене құрылысын сақтап қалсын деген мақсатта жүргізіледі.

Адамгершілік тәрбие бұл сотталғандар арасында қиынға түсетін және көп еңбекті қажет ететін әрекет. Сотталғандарға адамгершілік құндылықтың мазмұнын түсіндіру қажет. Мұндайда басты назар арамтамақтық өмірдің зияны мен залалына және оған қала қарсы тұру жолдарын, қылмыстық өмір салтынан бойды қалай аластату жолдарына, айналадағы адамдарға құрметпен, сыйластықпен қараудың не беретіне, бір сөзбен айтқанда адамдықтан арылмауға салынады. Эстетикалық тәрбие бас бостандығынан айыруға сотталған адамдарды өмірден күдерін үзбей әсемдікті, сұлулықты, жақсылықты, өнерді құрметтеу қасиеттерін қалыптастыруға жетелейді, мәдени құндылықтарымызды бағалауға, бұл әлемдегі мәдени дамуға өзінің де үлес қосатында сезімде болуына баулиды. Жеке жұмыс жүргізу жасаған қылмысын, жас шамасын, білімін, кәсібін және басқа да жеке қасиеттерін ескере отырып сотталған тұлғаны зерттеп білу мақсатында жүргізіледі. Жеке тәрбие жұмыстарын жүргізу бас бостандығынан айыру орындарында отряд бастығына жүктеледі (ҚР ІІМ 05.03.1993 жылғы №93 бұйрығының XIII-тарауы). Ол жұмыс жоспарына сәйкес, сабақ, саяси хабар, лекция, баяндама, әңгіме-сұхбат жүргізуді ұйымдастырады. Заңдардың қатаң сақталуын, сотталғандардың құқықтық талаптарын қанағаттандыруды қамтамасыз етеді; сотталғандардың құқық бұзушылығының себептері мен жағдайларын анықтайды. Отрядтағы тәртіптің және тәртіптік тәжірибенің жай-күйін талдайды; сотталғандардың өз кінәсін мойындап келу, жасаған қылмыстарымен келтірілген материалдық шығындардың орнын мерзімінен бұрын толтыру жұмыстарына араласады; құқықтық білім негіздері бойынша сабақ өткізуді ұйымдастырады.

Сөйтіп, әрбір сотталғанмен жеке-жеке тәрбие жұмысын жүргізу – сотталған адамның сана-сезіміне ықпал етудің ең тиімді жолы. Тәрбиелік жұмыстарының жалпыға арналған, яғни ұжымдық түрі қанша жақсы ұйымдастырылғанымен, ойлағандай нәтиже бере алмайды.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. «Юрист» баспасы. Алматы, 2014. 39 бет.
2. Қылмыстық атқару кодексі. 5- шілде 2014 ж.
3. Калмаков В.П. «Идентификационное действия следователя»-Москва: Юрид. литер., 1977г

4. Новиков А.И. «Теория доказательств в уголовном процессе от прошлого к современности»-Алматы: «Дәнекер», 2002г
5. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің 1997 жыл және 2014 жылғы баптарына салыстырмалы кесте. Алматы: ЖШС «Издательство «Норма-К», 2014. – 236-бет.
6. Уголовное право Республики Казахстан общая часть. Учебное пособие (практикум). Бимолданаов Е.М. Алматинская академия МВД РК Алматы, 2013 г.

Environmental, земя и аграрния закон

.Шукенова Ж.С

*(Кызылординский государственный университет им.Коркыт Ата,
г.Кызылорда)*

Абубакирова Г.М.

*(Кызылординский государственный университет им.Коркыт Ата,
г.Кызылорда)*

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ЭКОЛОГИЧЕСКОМ ПРАВЕ ДЛЯ ПРОВЕДЕНИЯ СЕМИНАРА

Сегодня часто используется выражение интерактивные методы обучения. В специальной литературе есть разные трактовки терминов «метод обучения» или «прием обучения». По сути - это способ взаимодействия преподавателя и обучающихся, с помощью которого происходит передача знаний, умений и навыков.

Разница в том, что прием – это кратко временный способ, который предполагает работу с одним, а метод процесс длительный, состоящий из нескольких этапов и включающий в себя множество приемов.

Наиболее привычной формой в наших учебных заведениях является семинар и использованием заранее подготовленных вопросов. Преподаватель предоставляет студентам план семинара, список необходимой литературы. Всеми известно, что в сильных группах студенты могут реально хорошо подготовиться и тогда в обсуждении плановых вопросах примет участие большая часть группы. Но, к сожалению, часто бывает так, что за весь семинар по каждому вопросу поднимает руку один студент или все студенты не готовы, и преподаватель читает повторную лекцию с плохим настроением и угрозами.

Как обеспечить активность обучаемых?

Например: мозговой штурм, критическое мышление, шкала мнений, метод «Аквариум» и визуальные материалы.

Хочу обратить внимание на методе «Аквариум». Этот метод мы часто используем в семинаре экологическом праве Республики Казахстан. Метод «Аквариум» мы применяем в тех случаях, когда задействовать всю аудиторию не возможно, но существует необходимость участия всех студентов. Данный метод можно представить как театр, в котором есть зрительный зал и сцена. Участники, исполняющие роли, выступают в качестве актеров, а все остальные, которые за ними наблюдают, в качестве зрителей.

Студентам дается ситуационные задачи, например: Охотинспектор обратился в суд с иском к гражданину Киму и взыскании 19200 тенге на том основании, что ответчик, не имея разрешения на охоту и договора с леспромхозом, добыл капканом в охотничьих угодьях Щучинского района 20 норок, шкурки которых продал частным лицам. Щучинский горсуд в иске отказал, так как ответчик уже внес в счет управления однократную стоимость добытых шкурок. Прокурор района опротестовал данное решение. Дело перешло на рассмотрение в областной суд [1].

Какое решение должно быть вынесено?

Цель: дает возможность участвующим анализировать действия, исполняемые другим, и при этом не участвовать самим. Анализ ситуации развивает у студентов критическое мышление и дает им возможность самостоятельно выработать пути решения возникшей проблемы без помощи преподавателя. В большинстве случаев этот метод применяется при ролевой игре. Также его можно при методах «Займи позицию» и «Шкала мнений». При этих методах «Аквариум» применяется только в том случае, когда площадь помещения не позволяет задействовать всех студентов. В этом методе участвуют несколько добровольцев, а остальные являются наблюдателями.

Порядок проведения: перед проведением этого метода необходимо подготовить аудиторию для проведения ролевой игры. Непосредственные участники ролевой игры разыгрывают ситуации, а остальным дается задание внимательно наблюдать за игрой.

Затем происходят обсуждение и оценка игры. Участники ее и наблюдатели должны иметь возможность проанализировать и обсудить то, что происходило во время игры. После окончания ролевой игры задаются вопросы тем участникам, которые наблюдали за игрой.

Правила проведения: следует четко выдерживать регламент времени, определенный для проведения «Ролевой игры». Студенты, не участвующие в «Ролевой игре» и других методах, должны быть задействованы в качестве наблюдателей [2].

В случае необходимости допускается корректировка высказанного мнения участника, но только с целью наиболее четкого и краткого изложения высказанной идеи или мысли. Оказывая помощь, преподаватель не должен оказывать давления или навязывать свою точку зрения.

Так, как метод «Аквариум» является вспомогательным, то время его проведения зависит от основного метода, применяемого на паре.

Знание обретается, когда когнитивной стабильности бросается прямой вызов, тогда главнейшая роль преподавателя помощника состоит в том, чтобы ставить проблема, которые выведут учащихся из интеллектуального равновесия и ввергнут их в некую пертурбацию. Как только момент достигнут, преподаватель дает обучающимся возможность манипулировать переметами и действовать сообща во имя решения проблем, размышлять и обсуждать обнаруженные ими свойства реальности по мере того, как они постигают ее через опыт.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. С.Т.Культекеев. Практикум по экологическому праву РК // Учебное пособие. Алматы, 2019. – С. 21.

2. Общественное объединение «Street law - Казахстан» // интерактивные методы обучения. – Алматы, 2005. –С. 21.

Правото конституционна

Ерболатов Е.Е.

Докторант

Варненский Свободный Университет «Черноризец Храбър»

ОБЗОР ПРАВОВОЙ ОСНОВЫ ИНСТИТУТА ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ В СТРАНАХ-УЧАСТНИЦАХ СНГ

Изучение нормативной основы стран Содружества в сфере оборота персональных данных и их защиты, следует отметить, что не все государства разработали специальные законодательные акты.

Республика Армения, приняла первый Закон «О персональных данных» еще 7 ноября 2002 года, и в силу назревшей необходимости его совершенствования, 13 июня 2015 года приняла новый Закон №ЗР-49 «О защите персональных данных» [1]. Старый закон 2002 года, не полностью раскрывал все современные требования об обработке и защите персональных данных. Кроме того, интеграционные процессы Армении, привели к обсуждению соответствия Закона «О персональных данных», международным и европейским стандартам. В результате чего, принят новый закон, который предусматривает новый порядок и условия, при которых и будет осуществляться обработка персональных данных.

Закон Азербайджанской Республики «О защите персональных данных» от 11 мая 2010 года №998-IIIQ, регулирует отношения, связанные со сбором, обработкой и защитой персональных данных, а также вопросы, связанные с трансграничной передачей персональных данных, устанавливает права и обязанности действующих в данной сфере государственных органов и органов местного самоуправления, физических и юридических лиц [2]. В республике развитие электронного правительства, потребовало внедрить комплексный инновационный подход к разработке правовых, организационных и технологических гарантий защиты информации персонального характера, от несанкционированного доступа. Данный нормативный акт, явился ответом на широкое внедрение компьютерных технологий обработки персональных данных и трансграничного обмена.

Закон Кыргызской Республики «Об информации персонального характера» № 58 от 14 апреля 2008 года направлен на правовое регулирование работы с персональными данными на основе общепринятых международных принципов и норм в соответствии с Конституцией и законами Кыргызской Республики в целях обеспечения защиты прав и свобод человека и гражданина, связанных со сбором, обработкой и использованием персональных данных [3]. Данный правовой акт был принят в целях активизации государственной политики в сфере работы с персональными данными. Однако, данный Закон, имел ряд существенных недостатков: не регламентировалась процедура согласия субъекта персональных данных на обработку информации, отсутствовало полномочие Правительства по утверждению требований по обеспечению безопасности персональных данных в информационных системах. Законодательное решение данных пробелов произошло принятием Закона «О внесении изменений в Закон Кыргызской Республики «Об информации персонального характера» в 2017 году.

Законодательство Республики Молдова в сфере оборота и защиты персональных данных, представлено Законом от 8 июля 2011 года № 133 «О защите персональных данных». Данный правовой акт, вступил в силу в 2012 году. Он направлен на обеспечение защиты основных прав и свобод физического лица при обработке его персональных данных, в особенности права на неприкосновенность интимной, семейной и частной жизни [4]. На формирование законодательства Молдовы в сфере правового регулирования и охраны персональных данных, оказало огромное влияние Конвенция Совета Европы о защите физических лиц при автоматизированной обработке данных личного характера, стороной которых она является.

В России общественные отношения, связанные с оборотом и защитой персональных данных, регулируются Федеральным законом от 27 июля 2006 г. № 152-ФЗ «О персональных данных». Согласно поставленной цели, закон обеспечивает защиту прав и свобод человека и гражданина при обработке его персональных данных, в том числе защиту права на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну [5].

Изучение Федерального закона «О персональных данных» позволяет выделить две положительные особенности в области оборота персональных данных: способствует предупреждению неправомерных действий в этой сфере с

использованием не лицензированной продукции; законодательно закрепляет обязательное использование сертифицированных средств защиты персональных данных.

Закон Украины «О защите персональных данных» от 13 января 2011 года регулирует отношения, связанные с защитой персональных данных при их обработке [6]. Кроме того, данного правового акта, функционирует Государственная служба по вопросам защиты персональных данных. В сфере защиты персональных данных Украина использует положительный опыт европейских государств и нормы международного законодательства. Принятие этого Закона преследовало цель гармонизации украинского законодательства и европейских стандартов защиты информации.

1 октября 2019 года вступил в законную силу Закон Республики Узбекистан «О персональных данных», принятый Законодательной палатой 16 апреля 2019 года, который регулирует отношения в области персональных данных [7]. До принятия данного правового акта, в Узбекистане произошел резонансный случай утечки личных данных, пострадавшими оказались около 900 тысяч клиентов трех российских банков. Закон Республики Узбекистан «О персональных данных» устанавливает базовые принципы и условия сбора, хранения и оборота персональных данных. Согласно нормам Закона, запрещается интересоваться сведениями о личной жизни, национальности, политических или религиозных убеждениях, судимостях субъекта. Доступ к таким персональным данным предоставляется только в рамках уголовных дел и мер, направленных на противодействие легализации доходов, полученных от преступной деятельности.

Закон Республики Таджикистан от 3 августа 2018 года № 1537 «О защите персональных данных» определяет правовые и организационные основы деятельности, связанной со сбором, обработкой и защитой персональных данных [8].

В настоящее время, всего две страны в СНГ не приняли закон о защите персональных данных, это Республика Беларусь и Республика Туркменистан.

В Республике Туркменистан хоть и не принят закон о персональных данных, данная сфера отношений на сегодняшний день регулируется двумя нормативными актами: Законом Туркменистана от 20 марта 2017 года «Об информации о личной жизни и её защите» [9] и Законом № 159-V от 20 декабря

2014 года «О правовом регулировании развития сети Интернет и оказания интернет-услуг в Туркменистане».

В Республике Беларусь законопроект **«О персональных данных»** еще не принят, он только прошел первое обсуждение 13 июня текущего года. До принятия, он должен пройти второе чтение, и вступит в силу после принятия и через год после его официального опубликования.

Потребность в принятии данного закона назревал в течение последних десятилетий, поскольку личные данные обрабатываются фактически без согласия граждан. Сложившуюся ситуацию призван исправить будущий Закон «О персональных данных», нормы которого направлены на обеспечение защиты прав и свобод граждан при сборе, обработке, распространении или предоставлении их персональных данных.

А на сегодняшний день защита персональных данных регламентируется нормами Конституции Республики Беларусь и Законом Республики Беларусь «Об информации, информатизации и защите информации» от 10 ноября 2008 года [10].

Таким образом, лишь в двух странах-участницах СНГ отсутствуют соответствующие нормативно-правовые акты, регулирующие общественные отношения в сфере защиты персональных данных, но в Беларуси его проект разработан и в ближайшее время будет принят, а в Туркмении отношения урегулированы другими неспециализированными нормативно-правовыми актами информационного характера.

Анализ нормативно-правовых документов, регулирующих общественные отношения в сфере защиты персональных данных в странах СНГ показывает, что системой защиты персональных данных выбран закон типа Data Protection Act (Закон о защите данных).

Таким образом, в данное время нормативная основа механизма защиты персональных данных зарубежных стран приобретает конкретные очертания, формируясь по двум направлениям: специализированное законодательство и иное законодательство, которое лишь частично содержит правовые нормы, гарантирующие неприкосновенность частной жизни и регулирующие сферу защиты персональных данных.

„Литература:

- 1 Закон Республики Армения «О защите персональных данных» от 13 июня 2015 года №ЗР-49. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=78183
- 2 Закон Азербайджанской Республики «О защите персональных данных» от 11 мая 2010 года №998-IIIQ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=31412
- 3 Закон Кыргызской Республики «Об информации персонального характера» № 58 от 14 апреля 2008 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202269>
- 4 Закон Республики Молдова от 8 июля 2011 года № 133 «О защите персональных данных». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/ru/340495/>
- 5 Закон Российской Федерации «О персональных данных» от 27 июля 2006 года № 152-ФЗ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61801/
- 6 Закон Украины «О защите персональных данных» от 13 января 2011 года № 2297-VI. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cedem.org.ua/ru/library/zakon-ukraynu-o-zashhyte-personalnyh-dannyh/>
- 7 Закон Республики Узбекистан «О персональных данных» от 16 апреля 2019 года № ЗРУ-547. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lex.uz/docs/4396428>
- 8 Закон Республики Таджикистан от 3 августа 2018 года № 1537 «О защите персональных данных». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39538796#pos=6;-49
- 9 Закон Туркменистана от 20 марта 2017 года «Об информации о личной жизни и её защите». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38261783#pos=0;0
- 10 Закон Республики Беларусь «Об информации, информатизации и защите информации» от 10 ноября 2008 года № 455-3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H10800455>

CONTENTS

ФИЛОСОФИЯ

Философия на културата

Акапова С.Г. КІТАП МӘДЕНИЕТІН ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЗЕРТТЕУДІҢ
ӨЗЕКТІЛІГІ, МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ МЕН АЛҒЫШАРТТАРЫ 3

Бекет Райымбек КИНО ЖӘНЕ ТЕАТР ӨНЕРІНІҢ ШОҚ ЖҰЛДЫЗЫ НҰРМҰХАН
ЖАНТУРИН..... 7

Философия на религията

Серикжан Энчбай ДЕСТРУКТИВТІ ДІНИ ҰЙЫМНЫҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒАҒА
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЫҚПАЛ ЕТУ ӘДІСТЕРІ 16

Орынбаев Е.М. ИСЛАМ ДІНІНДЕГІ ТАҒДЫРҒА СЕНІМ..... 27

ПОЛИТОЛОГИЯ

Регионалните политически процеси

Залесский Б.Л. БЕЛАРУСЬ - ИТАЛИЯ: РЕЗЕРВ - НАУЧНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ
СОТРУДНИЧЕСТВО 34

Залесский Б.Л. ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ВЫЗОВЫ В
ИНФОРМАЦИОННОЙ СФЕРЕ..... 37

ЗАКОН

Рудковська В.Р. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ
ДАНИХ ПРАЦІВНИКІВ 40

Швец К.С. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО
НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) У СФЕРІ ПРАЦІ..... 44

История на държавата и правото

Кубенов Г.М. НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ ЧАСТНОЙ ЖИЗНИ В СВЕТЕ
ЕСТЕСТВЕННО-ПРАВОВОЙ КОНЦЕПЦИИ..... 48

Административно и финансово право

Мусабаев М.К. НОРМЫ ЮВЕНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН..... 53

Шуляк О.В. ПРАВОВА ДОКТРИНА І ЗАКОНОДАВЧЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА 58

Аксютенко О. О. АДМІНІСТРАТИВНО – ЮРИСДИКЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	62
Гусар О.А., Атаманчук Т.Р. АДМІНІСТРАТИВНО – ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	65
Гусар О.А., Анопченко І.О. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І ЖУРНАЛІСТІВ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	68
Наказателно право и криминология	
Есимханова Г.Б. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВА НА НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ ЧАСТНОЙ ЖИЗНИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	71
Алтаева М.О., Имашев Б.Е., Куватова Ж. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ	77
Environmental, земля и аграрния закон	
Шукенова Ж.С., Абубакирова Г.М. ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ЭКОЛОГИЧЕСКОМ ПРАВЕ ДЛЯ ПРОВЕДЕНИЯ СЕМИНАРА ..	82
Правото конституционна	
Ерболатов Е.Е. ОБЗОР ПРАВОВОЙ ОСНОВЫ ИНСТИТУТА ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ В СТРАНАХ-УЧАСТНИЦАХ СНГ	85
CONTENTS	90

277352

277849

276615

277729

277680

277706

277575

277696

277283

277284

277703

277737

277739

277741

277285

277848

277301

277282